

SOČA

Monografija vasi in njenega področja

Janez Planina

Značilnosti področja

Soško ozemlje je zanimivo zaradi vrste prirodnih in družbenih lastnosti, ki se javljajo na njem v taki meri kot redkokje drugod. Osnovna karakteristika ozemlja je naslednja:

1. izrazito alpski značaj pokrajine;
2. velika odvisnost človeka od prirode;
3. enostranski način gospodarjenja, usmerjen v živinorejo;
4. neizrabljanje možnosti za druge gospodarske panoge, n. pr. vodne sile in turizem;
5. nazadovanje glavne gospodarske panoge — živinoreje;
6. manjšanje števila prebivalstva zaradi izseljevanja.

Opis pokrajine

Vas Soča leži v osrčju Julijskih Alp. Obsega del zgornje Soške doline s stranskima dolinama Vrsnika in Lepenje ter vsa obsežna pobočja sosednjih gora. Soško ozemlje pripada katastrskima občinama Soča desna in Soča leva. Tako v Avstriji kot nekaj časa v Italiji je tvorilo samostojno občino. Tudi v letih 1945—1952 je bila Soča samostojen KLO in se je šele leta 1952 priključila mestni občini Bovec. V tekstu pogosto uporabljam za ozemlje vasi Soče naziv soška občina, s čimer mislim področje stare avstrijske in italijanske občine oziroma KLO Soča. Po podatkih zadnjega štetja obsega ozemlje 6146 ha, na njem živi 537 ljudi.¹

Ozemlje občine Soča je izrazito gorskega značaja. Na desnem bregu Soče zavzema južna pobočja grebena Svinjak—Grintavec—Srebrnjak, na levem bregu pa po dolinah Lepenje in Vrsnika razčlenjeni svet zahodno od Komne.

¹ V vsem tem poglavju kot tudi v vseh ostalih glej priloženi zemljevid soškega področja!

Soška dolina pripada občini Soči od hiš Na melu pa tja izza hiš na Črči² in Na labrju.³ Dolina je koritasta, vendar zelo ozka. Do sotočja z Vrsnikom teče Soča v južnozahodni smeri, tam pa se obrne popolnoma v zahodno smer. Ob iztoku Lepenje, kjer se dolina nekoliko odpre, napravi zavoj na jug, a se potem spet uravna točno proti zahodu.

Vrsniška globel je razmeroma kratka in se hitro dviga navzgor. Dolina se končuje s strmo steno V Zjabcih, ki je raztegnjena od Kuka do Kaludra. Pod Kukom leži planina Za Skalo (1516 m), pod Kaludrom planina Za Črnim vrhom (1513 m). Iz Vrsnika se proti vzhodu odpira Dol pod Plazi, kjer leži planina V Plazih (1540 m).

Dolina Lepenje je daljša sinklinalna dolina koritaste oblike. Dolinski prag jo loči v spodnji in zgornji del. Konec Lepenje ima značilen amfiteatralni sklep. Preko strmega pobočja, imenovanega Duplje,⁴ se steza strmo dvigne do planine Za Dupljem (1371 m) in proti Krnskemu jezeru.

Najviše in najdalj na sever se vzpenja ozemlje soške občine v Grintavcu (2544 m); Sočani ga imenujejo Veliki ali Rdeči Grintavec, turisti pa so ga krstili za Bovškega.⁵ Na jug pošilja greben Muzci z vrhovi Vrh Laneža (1922 m) in Kol, proti jugozahodu pa se vleče glavni greben, ki so v njem Lanterna (2277 m), Škrbina v Brdih (2050 m), Mali, Črni ali Kosmati Grintavec (2143 m), Škrbina čez Rušo, Vrh Ruše (1970 m), Vrh Leh (1953 m), Vrh Planje ali Pri B a n d e r i (1965 m), Vrh Rogljev (1754 m), Vrh Kozje Planje (1781 m). Lehe so enakomerno nagnjeno pobočje, kjer gledajo na površje skoraj navpično postavljene plasti apnenca. Na robu nad Sočo se končujejo v značilnem rtu Fekeralu (1725 m), ki se iz doline vidi kot samostojen vrh. Zahodno od njega se razprostirajo travnata pobočja Planje, kar kaže, da pobočje ni kaj prida razčlenjeno in da

² Izraz »črča« pomeni v zgornjem Posočju krčevino, torej svet, ki je bil nekoč porasel z gozdom ali zasut s kamenjem in kasneje izkrčen oziroma očiščen in preurejen v senožet ali celo njivo. Dandanes poznajo ta izraz le še stari ljudje, a ga ne uporabljajo več. Ohranjen je kot ledinsko ime, n. pr. Črča ob spodnji Soči, Črča v Vrsniku. Nadomestil ga je mlajši izraz »rute«, ki ga uporabljajo bodisi kot občno ali pa kot ledinsko ime, n. pr. Ruta v Vrsniku.

³ Izraz »labrje« pomeni v Soči skalnat, zelo razdrobljen in razgiban, težko prehodan, gospodarsko neuporaben svet. Rabijo ga kot občno ime (n. pr. za svet, pokrit s skalami podorov pod Sončnim vrhom) ali pa kot ledinsko ime (n. pr. Na labrju nad Kršovcem).

⁴ Domačini v dialektu izgovarjajo »Dǎpje« in planina »Za Dǎpjem«.

⁵ Ker domačini Grintavcu dodajajo vedno le pridevnik Veliki ali Rdeči, nikdar pa ne Bovški ali Bavški, je šteti zadnja dva izraza le za rezultat poimenovanja vrha s strani turistov, da bi ga razlikovali od Grintavca v Šavinjskih Alpah. Zato se mi zdi dopusten kvečjemu Bovški Grintavec, ne pa Bavški, saj so turisti imenovali vrh po Bovcu kot najbližjem pomembnem kraju, ni pa verjetno, da bi ga imenovali po malo obiskani in malo znani dolini Bavšice. Na vsak način pa je stremeti za tem, da se tudi v knjižni jezik uvedeta domača, stara in živa izraza Veliki ali Rdeči Grintavec namesto mlajših tvorbo Bovški ali Bavški Grintavec.

greben nima velikih višinskih razlik. Le na južni strani Velikega Grintavca je izdolbena med Malim Grintavcem in Vrhom Laneža krnica V prodih, ki se čez Brežiče niža skozi jarek Za Raki in Predólino proti planini Nad Sočo (1410 m). Vse pobočje med Grintavcem in Svinjakom je gladko in skalnato, Sočani ga imenujejo *Sončni*

Področje vasi Soče — situacijska skica

v r.h.⁶ Le vzhodno od planine Nad Sočo so nizko v pobočju vidne stare terase, na katerih stoji zaselek Lemovje in kmetije na Črnelih in Na Skalah. Vse to ozemlje severno od reke tvori katastrsko občino Soča desni breg.

⁶ Pobočje Grintavca in Planj je v višinah 1400—1600 m upognjeno, od tod navzdol strmo pada. Ta pregib se z dna doline vidi kot najvišji greben, zato je zanj popolnoma razumljivo ime »vrh«. Ker pa je pobočje obrnjeno na jug in vse leto obsevano od sonca (v nasprotju z levim bregom), je tudi pridevnik »sončni« karakterističen.

Mnogo bolj razčlenjen je svet na levem bregu Soče, kjer se zarezujeta v gorovje dolini Vrsnik in Lepenja, po katerih je raztresenih mnogo soških hiš. Katastrska občina Soča levi breg zajema med Sočo in Vrsnikom zadnji del grebena, ki se vleče od Velikega Špičja čez Čisti vrh (1874 m), Veliko in Malo Tičarico (1891 m in 1797 m) ter se končuje v Vršiču (711 m) tik nad dolino. S tega grebena teče na sever v Sočo potok Lábatnik, nekako vzporedno s Sočo pa potok iz Plazov skozi Dol pod Plazi ter se izteka v Vrsnik malo nad njegovim izlivom v Sočo. Iznad njega se dviga strmo pobočje, imenovano Ščanovice.⁷ Nad njimi so vrhovi Travnik (2252 m), Travniški Rob (2135 m), Planja (2090 m) in Kuk (2038 m).

Od Travnika teče proti jugu greben, ki je do priključitve Primorskega veljal za državno mejo. V njem se dviga onstran Travniške Škrbine (2099 m) Vršac (2234 m), ki ga preval Mala Vrata (2207 m) loči od Čela (2226 m). Čez Velika Vrata (1927 m) in Kol (2001 m) se podaljšuje proti Lanževici (2003 m), ki straži nad Lepo Komno.

Med Vrsnikom in Lepenjo je pomaknjen v Soško dolino greben, ki ima v Veliki Babi (2014 m) in Kaludru (1980 m), sosedih Lanževice, še precejšnjo višino, potem se pa hitro zniža, tako da je Predel (1286 m) dokaj nizek prehod iz zgornje Lepenje na vrsniško stran. Tik nad Sočo se končuje z gozdnatim Črnim vrhom (1515 m).

Od Krna na sever poteka greben, ki z vrhovi Veliki Lemež (2041 m), Mali Lemež in Debeljak (1869 m)⁸ zapira Konec Lepenje, z vrhovi Vrata (2014 m), Vršič (1897 m), Lipnik (1876 m) in Hudi vrh (1808 m) pa omejujejo Lepenjo z zahoda. Od njega se prožijo v dolino kratki stranski grebeni, med njimi se spuščajo strme grape. Po eni teh grap teče Šumnik, ki prihaja izpod planine Zagrében (1222 m). Greben se konča nad hišami Za Otoki in Na labrju z gozdnatim vrhom Kozji breg (1259 m).

(Imenoslovje sem prevzel po Tumi⁹ in po zemljevidih,¹⁰ popravil in dopolnil pa na terenu po govorici domačinov, posebno lovcev in pastirjev.)

Poseljeno je dno Soške doline, Lepenje in Vrsnika ter nekatere terase nad desnim bregom Soče in nad Vrsnikom. Vse drugo ozemlje je nenaseljeno, pokrito je z gozdom in pašniki ali pa je nerodoviten svet.

⁷ Sočani poznajo Zaskalske in Plazjanske Ščanovice. Prve segajo od planine Za Skalo po vseh pobočjih Kuka, druge pa od Kuka naprej do Rjavega žleba, torej do Vogla. Odtod naprej so Lope, in sicer najprej Plazjanske ali Zelene, od Vršaca na vzhod pa Trebiške ali Črne Lope.

⁸ Debeljak imenujejo Sočani Obljek.

⁹ Tuma Henrik: Zemljevid Trente iz leta 1910 (original) in Zemljevid Bavšice (original); Tuma Henrik: Planina v Plazeh, Planinski vestnik 1921; Tuma Henrik: Imenoslovje Julijskih Alp, Ljubljana 1929.

¹⁰ Carta d'Italia 1:25.000, listi Bretto, Trenta, Monte Nero, Bogatin leta 1926; Bohinec, Planina F., Malovrh, Planina J.: Julijske Alpe 1:75.000, Ljubljana 1952.

Sestava in oblike površja

Glavne kamenine gorovij

Triadni dachsteinski apnenec je daleč najvažnejša kamenina soškega področja. Njegovi dobro vidni skladi, katerih višina dosega tudi 2000 m,¹¹ sestavljajo vse gore okrog Soče. Je zelo čist in zato svetlosive barve. V njem so lepo ohranjeni megalodonti, n. pr. pri hiši v Polozih.

Poleg dachsteinskega apnenca je najti še mlajše mezozojske kamenine, ki so ohranjene le v malo razsežnih krpah in progah in o katerih starosti si geologi še niso enotni. Rdečkasti lapornati apnenec klasificirajo geologi¹² za jurskega (lias), Italijani pa so ga predstavili kot krednega (scaglia), ker so našli v njem foraminifere.¹³ Druga vrsta kamenin so sivozeleni peščenjaki in laporji, ki jih smatrajo za kredne (senon).¹⁴

Rdečkasti apnenci so dobro opazni predvsem v Vrsniku. Na široko so vidni v vzhodnem pobočju Črnega vrha in na vrsniški strani pod Predelom v višinah 1000 do 1200 m. Ta vrsniška proga rdečih apnencev poteka preko Soče tik pod izlivom Vrsnika. Tu so sloji postavljeni skoraj navpično in na desnem bregu izginejo pod dachsteinski apnenec. Opaziti jih je spet nekaj sto metrov naprej malo nad cesto. Tam so izredno močno stisnjeni v komaj meter debelo plast, ki je zgubana med dachsteinski apnenec. Manjša krpa rdečih apnencev se nahaja tudi nad planino V Plazih malo pod Čistim vrhom v višini 1750 m.

Manj kot rdečega apnenca je najti sivozelenega peščenjaka. Največ ga je v Vrsniku ob poti na planino Za Črnim vrhom. Manjše krpe so tudi v vzhodnem pobočju Kozjega brega na nekaj zložnejšem pobočju, imenovanem Na Bulovcu.

Rdečkasti apnenec in sivozeleni peščenjak je smatrati za ostanek nekdanj bolj razširjenih kamenin. Starejši dachsteinski apnenci so se v več primerih narinili na mlajše apnenec in peščenjake in jih prekrili kot krovne luske. Zato so danes mlajši apnenci tako močno stisnjeni med dachsteinskega.

¹¹ Diener Carl: Ein Beitrag zur Geologie des Zentralstockes der Julischen Alpen, Jahrbuch der k. k. Geol. Reichsanstalt, Wien 1884, str. 685 in lastna opazovanja.

¹² Geološka karta 1 : 75.000, list Flitsch (Kossmatov manuskript); Geološki pregled zahodne Slovenije, Planinski vestnik 1939; Carta geologica d'Italia 1 : 1.000.000, leta 1931.

¹³ Carta geologica delle Tre Venezie 1 : 100.000, leta 1937.

¹⁴ Carta Geologica delle Tre Venezie

Tektonski procesi

Tektonski procesi so bili v Julijskih Alpah v kenozoiku zelo močni. Posebno intenzivni so bili v zgornjem Posočju, kar dokazujejo skladi dachsteinskega apnenca v Grintavcu, ki so danes dvignjeni skoraj 2000 m nad dolinsko dno in jim še ni videti podlage.¹⁵

Zaradi stalnih premikov tega dela Julijskih Alp je v Posočju najti mnogo prelomnic. Prvo prelomnico predstavlja mojstrovška črta, ki poteka tik severno od Grintavca. Druga prelomnica sega od Javorščka mimo Lipnika proti planini Na polju. Vzporedno z njo teče visoko nad planino Zagreben še nekaj krajših prelomnic.¹⁶ Najbolje je vidna tektonska črta iz Vrat skozi Luknjo, Zadnjico, Zadnjiški in Trebiški Dol, po Dolu pod Plazi v zgornji Vrsnik in proti Predelu. Ob njej so nastale ogromne stene Špičja, Vogla, Kuka in Zjabc. Vzporedno z njo potekajo še manjše prelomnice, lepo vidne v Kaludru in Skali.

Tudi ravna linija Sočinega toka od Loga v Trenti do Vrsnika in odtod naprej proti Bovški kotlini kaže, da je dolina tektonsko zasnovana. Nasproti izliva Vrsnika se na desnem bregu nahajajo v pobočju trije jarki, od katerih je lepo viden posebno spodnji v višini 650 m, to je 150 m nad dnom doline. So tektonskega izvora in tvorijo del prelomnice, na katero je Soča naslonila svoj tok. Ta črta teče ob severnih pobočjih Tičaric, preide že nad izlivom Vrsnika na desni breg Soče, prečka veliki zavoj Soče in poteka nato po levem bregu naprej.¹⁷

Dviganje Alp je bilo izvršeno v terciaru, nadaljuje se pa še v kvartarju, kar dokazuje inverzna nagnjenost predglacialnih erozijskih teras na Lemovju in Črnelih,¹⁸ morda pa tudi potres leta 1926 in pragovi v strugah voda.

Sočani so leta 1926 po mesec in pol trajajočem deževju čutili od izliva Vrsnika navzdol do Malnika lokalni potres v obliki vertikalnih sunkov. Najmočnejši so bili ti sunki prav pri Koritih, kjer je po današnjem reliefu sodeč res pričakovati recentne dvige.¹⁹

Posledice nekdanjih ali morda še recentnih premikanj so najbolj vidne pri tokovih voda, ki so v področjih nekdanjih ugrezanj ali

¹⁵ Diener, o. c., str. 685 in lastna opažanja.

¹⁶ Carta geologica delle Tre Venezie

¹⁷ Diener, o. c., str. 705 in lastna opažanja.

¹⁸ Primerjaj: Ilešič Svetozar: Podolžni profil Soče, G. V. 1951, str. 58; Kossmat Fr.: Die morphologische Entwicklung der Gebirge im Isonzo- und oberen Savegebiet, Zeitschr. der Gesell. für Erdkunde 1916, str. 589; Winkler A.: Zur Eiszeitgeschichte des Isonzotals, Zeitschrift für Gletscherkunde, Leipzig 1926, str. 104—105.

¹⁹ V času potresa se je v Soči mudila ekipa italijanskih inženirjev, ki so raziskovali teren za nameravane gradnje hidrocentral na Soči. Ko so ponoči začutili potresne sunke, so jo pri priči pobrali v Bovec. Nekaj dni zatem so se vrnili in so prav po italijanskem vzorcu imeli za vzrok potresa vulkanizem.

zastajanj akumulirale in zato danes tečejo po prodovih, v področjih, kjer pa zaradi dviganj sega živa skala najvišje v dolinskem dnu, so se zajedale in se še zajedajo v apniško osnovo. Tako so nastale na nekaterih mestih obširne prodnate ravnice, na drugih pa v skalo erodirane struge z divjimi vodnimi tokovi. Področje zastoja je vsa spodnja Lepenja, v katero so se zato akumulirale ogromne količine proda. Dvignjena je pa struga Soče Pod melom, tik nad izlivom Vrsnika v tako imenovanih Malih Koritih²⁰ in nad Kršovcem. Vrsnik se zajeda v živo skalo malo pred izlivom v Sočo.

Predglacialni relief

Najstarejši opaženi ravniki v Julijskih Alpah je miocenske starosti in ima višino 1800—2500 m.²¹ Na soškem področju se kaže v enotni višini vrhov od Špičja (2398 m) preko Vogla (2348 m) do Kuka (2038 m) in Čela (2226 m) ter Kola (2001 m) ter tudi v vrhovih Krnske skupine kot so Baba (2014 m), Lemež (2041 m) in Vrata (2014 m). Na desnem bregu Soče tvori vrhove okrog Grintavca (2344 m in 2277 m).

Pliocenski ravniki je za ca. 500 m nižji.²² Predstavlja ga Komenska planota v višinah 1500—1800 m, na soškem ozemlju pa sektor med planinama Za Črnim vrhom in Za Skalo ter najvišjim grebenom.

Tik nad vasjo Sočo se na obeh straneh doline razprostira sistem erozijskih nivojev, tako na pobočju Črnega vrha kot na pobočjih Grintavca. Te terase so na levem bregu Soče komaj opazne, medtem ko so na nasprotni strani, kjer Soča ravno dela ovinek proti jugu, zelo lepo ohranjene in dobro vidne. Zato se bom omejil samo na opis in razlago nivojev na desnem bregu (glej morfološko skico).

Erozijski nivoji nad Sočo so vrezani vsi v živo skalo, v dachsteinski apnenec. Po materialu in po višinah se ločijo od akumulacijskih teras. Vsega skupaj je opaziti 9 erozijskih teras, od katerih jih je 5 zelo lepo razvitih (glej priloženo skico teras). Spodnji dve terasi sta ohranjeni v obliki več skalnih pomolov v višinah 570 in 610 m. Tretji nivo, imenovan Na Čma, je visok 720 m in prostran. Prav tako je precej velik četrti nivo, na katerem leži kmetija pri Žotu. Ima višino 770 m. Peti nivo je med vsemi najbolj obsežen. Na njem leži zaselek Lemovje in več senožeti. Razprostira se v višini 820 do 840 m. Šesti nivo je spet manjši, leži 860—880 m visoko. Sedmi nivo je zelo velik, v vzhodnem delu se imenuje Črnela, na njem sta dve kmetiji (glej sliko 1). Leži v višini 920 m. Osmi nivo se širi v višinah 960—1010 m. Na njem je opuščena kmetija in zaselek Na Skalalah. Najvišji, to je deveti nivo, ima višino 1040—1060 m, ohranjen je le

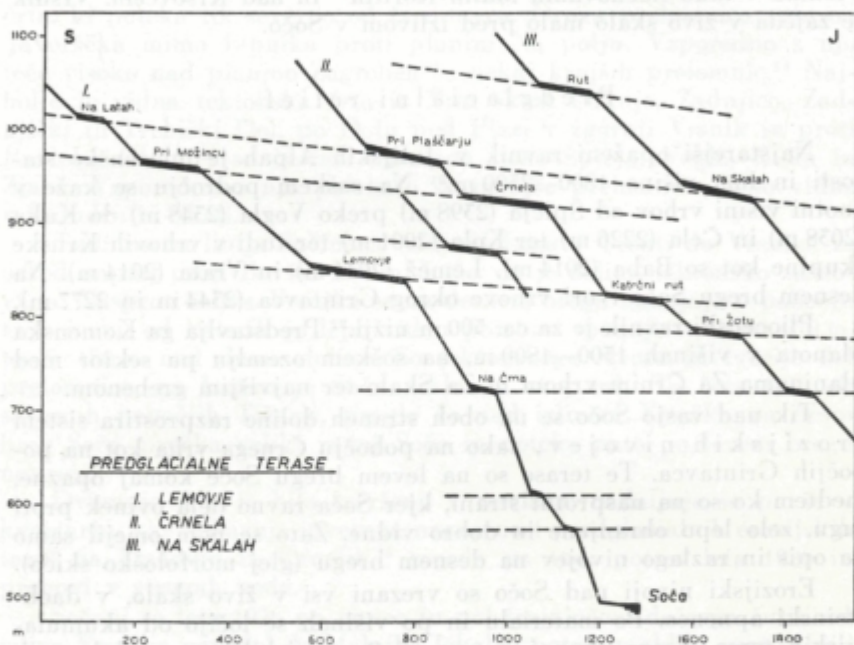
²⁰ Omeniti moram razliko v genezi soške struge v Koritih in nad izlivom Vrsnika. Soška Korita so epigenetska struga, medtem ko so »Mala Korita«^c antecedentnega nastanka.

²¹ Melik Anton: Slovenija I, Ljubljana 1935, str. 119/120.

²² Melik Anton: o. c., str. 105 in 122.

v vzhodnem delu. Značilno za vse terase je, da so nagnjene od zahoda na vzhod. Predvsem velja to za zgornje terase, kjer znaša razlika tudi nad 40 m. Vzrok za inverzno nagnjenost je recentno živahno dviganje Grintavca prav nad vasjo Sočo.²³

Na omenjene erozijske terase je prilepljen konglomerat, ki je sestavljen iz drobnih okroglih kosov in izredno močno cementiran, tako da je marsikje na zunaj prav tak kot dachsteinski apnenec in

nam šele notranjost pokaže konglomeratno strukturo. Nahaja se v višinah 650–1050 m, to je 150–550 m nad dolinskim dnom. Pogosto ga je najti na strmi strani nivoja, medtem ko ga na bolj ravnih predelih ni. Na nekaterih mestih so vidne v konglomeratu deltaste tvorbe, na primer Na Čma v višini 730 m.²⁴

Brückner²⁵ smatra erozijske terase na Lemovju za posledico glacialnega prepoglabljanja starega dolinskega dna. Z njim se strinja tudi Winkler,²⁶ ki označuje črnelski konglomerat kot interglacialno tvorbo, češ da je v velikem interglacialu nastopilo močno zasipanje Soške doline. Opira se pri tej trditvi na svojo koncepcijo o moči lede-

²³ Primerjaj: Plešič, o. c., str. 58; Kossmat, o. c., str. 589; Winkler, o. c., str. 104/105.

²⁴ Primerjaj Winkler, o. c., str. 15.

²⁵ Brückner Eduard: Isonzogletscher — v knjigi Penck-Brückner: Die Alpen im Eiszeitalter III, Leipzig 1909, str. 1035–36.

²⁶ Winkler, o. c., str. 14.

niške erozije. Po njegovem pojmovanju bi moral ledenik v zadnjih dveh glacialih ter rečna erozija v zadnjem interglacialu in v postglacialu poglobiti dolino od 1050 m na današnjih 500 m, torej za 550 m. Kakor je ugotovil Melik na primerih v Bohinju,²⁷ ni verjetno, da bi ledeniška erozija imela tako velik učinek, pa tudi o rečni eroziji si je težko predstavljati, da bi bila tolikšna. Konglomerat kot tudi terase morajo biti torej predglacialne starosti. Že Winkler sam²⁸ navaja predglacialne nivoje v Bovški kotlini v višinah 646 m do nad

Sl. 1. Črnela, predglacialni erozijski nivo v višini 920 m, levo spodaj dolinsko dno, zadaj Crni vrh (1515 m)

800 m. Tudi Desio²⁹ omenja v Posočju predglacialne nivoje v višinah 300–800 m in jih stavlja v čas zgodnjega pleistocena, v dobo günz-mindel.

Možno bi bilo tudi, da izvirajo ti konglomerati od nanosa voda izpod Grintavca, za kar bi govorili deltasta struktura in nagnjenost proti dolini. Vendar bi v tem primeru morali biti sestavni kosi neprimerno bolj robati in podobni brečam.

Deltasta struktura konglomeratov pod Lemovjem se da razložiti tudi s kombinacijo obeh zgoraj omenjenih možnosti: V času akumulaci-

²⁷ Melik Anton: Se o razvoju Bohinjske kotline, G. V. 1934, str. 153 in sl.

²⁸ Winkler, o. c., str. 4.

²⁹ Desio Ardito: L'evoluzione morfologica del bacino della Fella in Friuli, Pavia 1927.

ranja in tvorjenja konglomerata so vode, tekoče izpod Grintavca, tekle skozi nastajajoči konglomerat in ga pri tem sortirale.

Erozijski nivoji in nanje prilepljeni konglomerati so se razvijali nekako takole: Konec pliocena ali še v začetku pleistocena je bilo Sočino dolinsko dno približno v današnji višini 1000 m. Tedaj je Soča vrezovala izmenoma globinsko in bočno, ustvarjala tako današnje terase in dosegla pri tem višino okrog 570 m. Kasneje je reka zaradi dviganja ali tektonskega zastajanja začela v ogromnem obsegu nasipati. Zasula je svojo dotedanjo strugo skoraj 500 m na debelo, to je vsaj do današnjih 1050 m višine. V tem času pa je bila ovira v Sočinem toku premagana in reka je s pospešeno silo spet globinsko erodirala. Dosegla je svoje prejšnje dolinsko dno v višini 570 m in se začela zajedati še globlje. S tem je seveda odnesla skoraj ves konglomerat, ki se je zato ohranil le v posameznih progah, prilepljen na pobočje.

Poledenitev

V zadnjem glacialu je bilo vse zgornje Posočje pokrito z ledom. V würmu je bila ločnica večnega snega nekaj pod 1400 m, morda celo pod 1500 m.³⁰ Po vseh dolinah so potekali ledeniki. Soški ledenik je segal iz Zadnje Trente po Soški dolini skozi Bovško kotlino, kjer se mu je pridružil koritniški ledenik. Debelina ledu nad Sočo je dosegla 1600 do 1700 m.³¹

V področju, kjer se je zbiral led, so se izoblikovale krnice. Edini primer na desnem bregu Soče predstavlja danes krnica V prodih med Grintavcem in Vrhom Laneža. Na levem bregu pa je dobro vidna večja krniška dolina med Kukom, Travniškim Robom in Celom, ki se konča tik nad planino Za Skalo, druga krnica pa nad planino Zagrēben pod Lipnikom in Lopatnikom.

Predglacialno dolino je ledenik precej razširil in napravil U dolino s širokim dolinskim dnom. Istočasno je pa ledenik dolino tudi nekoliko poglobil, vendar nikakor ne za več kot 400 m, kakor bi bilo sklepati iz Brücknerjevih navedb,³² temveč največ za 70 m, t. j. od višine 570 m navzdol. V tej višini je namreč videti najnižji predglacialni erozijski nivo.

Na svoji poti je ledenik naletel na ovire v dolini, kot so to na primer bili živoskalni pomoli, ki so segali proti sredini doline. Take pomole, včasih tudi iz bolj odpornih kamenin, je led na vseh straneh obrusil in izoblikoval iz njih podolgovate živoskalne grbine, kakršnih najdemo nekaj na Črešnjicah nasproti cerkve.

Na več mestih je videti pod višino velike postglacialne fluvialne terase morenski material. Največ ga je Na labrju nad Kršovcem, potem na Logu v Vrsniku in na Srednjici.

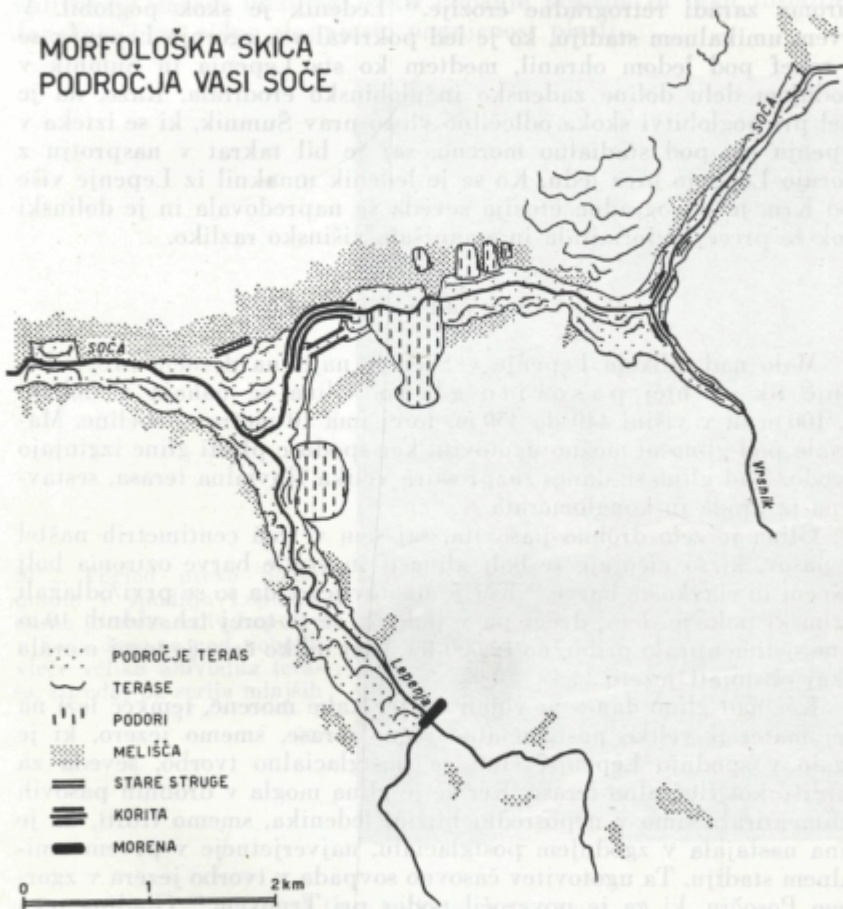
³⁰ Brückner, o. c., str. 1035.

³¹ Brückner, o. c., zemljevid k strani 1072.

³² Brückner, o. c., str. 1035.

Pravilno formirana, a le delno ohranjena stadialna morena se nahaja v Lepenji prav ob izlivu Šumnika (glej morfološko skico). Morena je bila v postglacialu močno erodirana in je danes ohranjena le na desnem bregu Lepenje. Na levem bregu so tik izliva Šumnika opazni le ostanki. Morena leži v višini 500–530 m in je torej v pri-

MORFOLOŠKA SKICA PODROČJA VASI SOČE

merjavi z bühlskimi morenami v Možnici, Bavšici, Koritnici in Trenti, ki leže 650–750 m visoko,³³ precej nižja. V stadiju tvorjenja te morene je ledenik segal izpod Krna mimo jezera in čez Duplje v Konec Lepenje. Ledenik je imel obsežno zaledje, to je vse območje Krnskega jezera. Potekal je po severnih pobočjih Krna in je bil tako skrit pred soncem. Obe ti dve dejstvi sta povzročili, da je ledenik posegal toliko

³³ Brückner, o. c., str. 1041.

niže kot drugi, zgoraj omenjeni ledeniki, ki so imeli manjše zaledje ali pa prisojno lego.

Dno spodnje Lepenje je visoko 440 do 500 m, medtem ko leži Konec Lepenje v višini 600 do 700 m. Ostro ločnico med njima tvori dolinski skok, s katerim dno doline pade v daljavi 500 m za celih 100 m. Skok je predglacialna tvorba, nastal je zaradi dviganja ozemlja oziroma zaradi retrogradne erozije.³⁴ Lednik je skok poglobil. V prvem umikalnem stadiju, ko je led pokrival vso zgornjo Lepenjo, se je relief pod ledom ohranil, medtem ko sta Lepenja in Šumnik v spodnjem delu doline zadensko in globinsko erodirala. Kaže, da je imel pri poglobitvi skoka odločilno vlogo prav Šumnik, ki se izteka v Lepenjo tik pod stadialno moreno, saj je bil takrat v nasprotju z zgornjo Lepenjo brez ledu. Ko se je ledenik umaknil iz Lepenje više pod Krn, je retrogradna erozija seveda še napredovala in je dolinski skok že precej deformirala in zmanjšala višinsko razliko.

Postglacialno jezero

Malo nad izlivom Lepenje v Sočo je najti na desnem bregu Lepenje tik ob njej pasovito glino. Glina se nahaja v dolžini ca. 100 m in v višini 440 do 450 m, torej ima 10 metrov debeline. Materiala pod glino ni možno ugotoviti, ker spodnje plasti gline izginjajo v vodo. Nad glino se danes razprostira velika fluvialna terasa, sestavljena iz proda in konglomerata.

Glina je zelo drobno pasovita, saj sem v treh centimetrih naštel 74 pasov, ki so menjaje se bolj glinasti in svetle barve oziroma bolj peščeni in rjavkaste barve.³⁵ Ker je ugotovljeno, da so se prvi odlagali v zimski polovici leta, drugi pa v poletni, se je torej teh vidnih 10 m gline sedimentiralo približno 12.000 let. Vsaj toliko časa je torej moralo tukaj obstojati jezero.

Ker nad glino danes ni videti nikjer kake morene, temveč leži na njej material velike postglacialne rečne terase, smemo jezero, ki je segalo v spodnjo Lepenjo, šteti za postglacialno tvorbo, seveda za starejšo kot fluvialno teraso. Ker se je glina mogla v drobnih pasovih sedimentirati samo v neposredni bližini ledenika, smemo trditi, da je glina nastajala v zgodnjem postglacialu, najverjetneje v prvem umikalnem stadiju. Ta ugotovitev časovno sovпада v tvorbo jezera v zgornjem Posočju, ki ga je povzročil podor pri Trnovem.³⁶ Gladina tega jezera je ugotovljena v višini 320 m, le nekaj časa naj bi bila 470 m visoko.³⁷ Verjetneje je torej, da gre pri jezeru v Lepenji za lokalno zajezitev nekje nad Bovško kotlino. Možno je, da je bilo jezero zaje-

³⁴ Primerjaj Melik Anton: Slovenija I, Ljubljana 1935, str. 208—209.

³⁵ Kadar je glina suha, pasovi sploh niso vidni. Ko pa se napije vode, se razločno pokaže drobna pasovitost.

³⁶ Winkler A.: Zur spät- und postglazialen Geschichte des Isonzotales, Zeit. f. Gletscherkunde 1951, str. 79—82.

³⁷ Winkler A., o. c., str. 80.

zeno kmalu pod Za Otoki, saj od Lepenje pa do Plužne doslej še niso bili najdeni jezerski sedimenti.

Plasti gline v omenjenem nahajališču so v glavnem nagnjene proti jugozahodu, pasovi so večkrat upognjeni v smeri nagiba. To seveda še ni zadosten dokaz, da bi bila glina glacialna tvorba, saj gre le za upognjene, ne pa za nagubane plasti. Plasti so se zaradi klimatskih vplivov in zaradi bližnjega toka Lepenje posedle in tako formirale današnjo lepo vidno stopnjasto nagnjenost plasti.

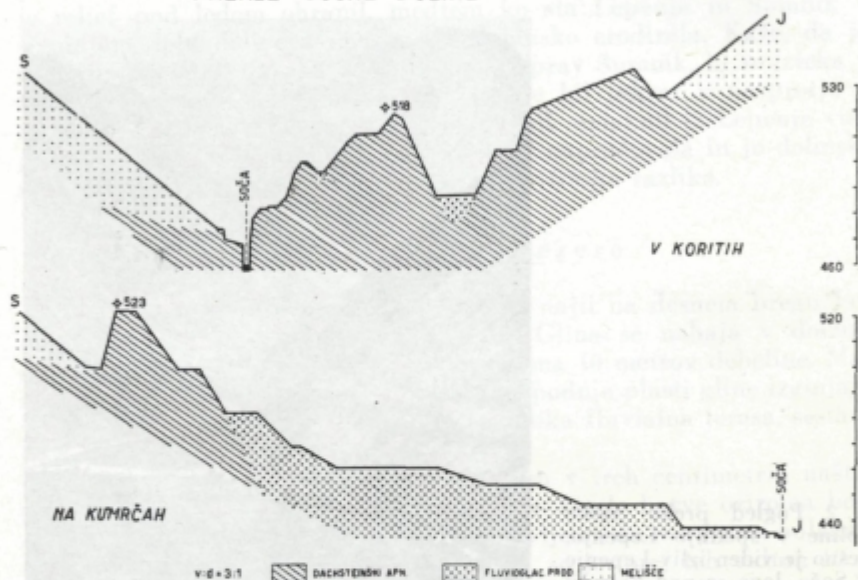
Sl. 2. Pogled preko Soške doline v spodnjo Lepenjo, desno je viden izliv Lepenje v Sočo, levo se pod pobočji vleče velika aluvialna terasa, spredaj pa serija mlajših teras

Aluvialne terase

V vsej dolžini zgornje Soče, od Loga v Trenti do Bovške kotline, poteka tik ob vodi sistem aluvialnih teras (glej morfološko skico). Najvidnejša med njimi je najvišja terasa. Njena višina pada s padcem Soče. Na Logu v Trenti ima višino 620 m, ob izlivu Vrsnika 520 m, ob izlivu Lepenje 490 m (glej sliko 2), na Črči še 465 m in pri Kalu — Koritnici le 450 m. Njena relativna višina se giblje od 10 do 50 m nad Sočo.

Veliko fluvioglacialno teraso sestavlja sipek prod, sestavljen iz velikih svetlih prodnikov ter iz obilo drobnega materiala. Nekako v sredini terase, to je kakih 10 do 30 m pod zgornjo ploskvijo, je prod sprijet v konglomerat, ki je slabo cementiran, vsebuje pa mnogo drobnega peska in se rad kruši. Atmosferski vplivi povzročajo, da na izpostavljenih mestih drobnejši material odpade ali se tesneje zacemen-

PREREZ SOŠKE DOLINE

tira. Zato marsikje najdemo do 5 ali še več metrov visoko, kompaktno, mnogokrat previsno konglomeratno steno. Večinoma pa se material velike terase zelo posiplje in tvori strma težko prehodna pobočja. Le ponekod je pobočje terase poraslo s travo ali celo z gozdom.

V veliko fluvioglacialno teraso je vrezanih več mlajših sekundarnih teras. Največ jih je razvitih ob izlivu Lepenje pod hišami Na Kumrčah (glej sliko 2 in profil II) in nasproti cerkve na Črešnjicah. Tu je namreč videti pet lepo ločeno formiranih teras, ki so vse vrezane v veliko teraso. Večinoma pa vidimo le 2—4 terase, z medsebojno razliko 5—20 m višine. Najbolj spodnja teh teras poteka le nekaj metrov nad Sočo, najzgornejša pa malo pod veliko teraso.

Podobno kot ob Soči so akumulacijske terase razvite tudi ob Lepenji in Vrsniku. Ob Lepenji (glej sliko 2) sega velika terasa le do dolinskega skoka do višine 520 m, vanjo so vrezane dve do štiri nižje terase. Manj teras je razvitih ob Vrsniku, kjer velika terasa dejansko

tvori dno gline, v kolikor seveda ni zasuta z vršaji potokov, kar je slučaj predvsem pod Predelom. Tik ob vodi sta mestoma vrezani ena do dve strmo nagnjeni terasi.

Menjavanje soške struge

Terase, tako erozijske kot akumulacijske, nam kažejo, kako je Soča v preteklosti zavijala svoj tok. Ker je zgornje Posočje predel, kjer se močno javljajo endogene in eksogene sile, kot so tektonska

Sl. 3. Pogled s starih erozijskih teras na Lemovju v spodnji del Soške doline, v del, kjer je Soča najbolj menjavala svojo strugo. Dobro se vidi smer nekdanjega toka, tik ob cesti Glave, za katerimi so Korita

dviganja in zastajanja ter glacialna in fluvialna erozija, je zato razumljivo, da je Soča v preteklosti svoj tok na več mestih menjala. Od Loga v Trenti do Bovške kotline se sicer drži ravnih, tektonsko zasnovanih črt, vendar od te premočrtnosti izrazito odstopa ob iztoku doline Lepenje ter tik nad tem v Koritih.

Davno prej, preden je spodnja Lepenja v celotnem dviganju tako močno zaostala, je Soča tekla precej više od današnjega dolinskega dna. Njeno staro strugo najdemo severno od zaselkov Na Kumrčah in Pod klancem (glej profil II). Struga je tu zarezana v živo skalo pobočij Sončnega vrha. Od današnje struge jo ločijo tri glave, ki so po nagnjenosti skladov del severnega dolinskega pobočja (glej sliko 3). Struga ima dno v višini ca. 500 m, globoka je nad 20 m in rahlo nag-

njena proti zahodu. S severne strani je zasuta z melišči, vendar je na njenem dnu vidna še lepo ohranjena drasla, vrezana v dachsteinski apnenec.

Ko je Lepenja vedno bolj zastajala v dviganju svoje okolice, je tudi Soča prestavila strugo bolj proti jugu. Vzhodno od tod je tedaj tekla po danes že opuščeni in zasuti strugi Na Kavsovcu (glej sliko 4 in profil I). Tu se je zarezovala vedno globlje in dosegla globino 470 do 480 m. Ko je v postglacialu nastopilo veliko rečno akumuliranje, se je izoblikovalo novo dolinsko dno v višini 490 m, katerega obstanek je danes viden v veliki rečni terasi. Soča je s svojim prodom zasula staro strugo Na Kavsovcu. Ko je začela ponovno erodirati, se ni za-

Sl. 4. Epigenceza Soče nad izlivom Lepenje. Levo je stara struga, danes zasuta z aluvialno teraso, desno so Korita — današnja Sočina struga

jedla na starem mestu v prod, temveč je začela vrezovati strugo v severno živoskalno pobočje (glej sliko 4 in profil I). Na ta način je ustvarila epigenetsko strugo — znana soška Korita (slika 5), to je približno 750 m dolgo, 10—15 m globoko in mestoma le 2—3 m široko strugo, po kateri danes teče v močnem vrtnčastem toku iz ene drasle v drugo, zajedena globoko v živo skalo, kjer močno erodira in kjer na razdalji slabega kilometra pade za več kot 30 m.³⁸ Stara Sočina struga je danes zasuta s prodom postglacialne terase, ima široko dno ter je od Korit ločena po živoskalnih grbinah, imenovanih Glave (sl. 3).

Čim bolj je Lepenja zastajala, tem bolj je Soča prestavljala svoj tok proti jugu. Tako je počasi ustvarila današnjo strugo, med njo in med staro strugo za hišami Na Kumrčah pa je ostalo sedem teras, ki potekajo vzporedno s Sočo, kar dokazuje, da je ta ovinek čisto mlada tvorba. Zgornja terasa je erozijska, druga je ostanek velike postglacialne terase, vanjo pa je vrezanih še pet mlajših (glej sliko 2 in profil II).

³⁸ Soča je v Koritih avgusta, ko je najmanjša, globoka ca. 3 m, ob velikih povodnjih pa naraste tako, da zapolni vsa Korita in sega prav do ceste, torej doseže globino nad 12 m.

Podori in melišča

Glavno potezo dajejo današnji dolini pri Soči številna melišča in podori, ki spremljajo dolino na obeh straneh (glej morfološko skico). Marsikje segajo globoko navzdol in prekrivajo vse aluvialne terase, dosega Sočo, ponekod pa se razprostirajo celo na drugo stran doline. S tem seveda vplivajo na tok reke Soče, ki so jo ponekod odrinili, tako da se mora danes vijugati med temi ostanki melišč in podorov (glej sliko 3).

Plasti dachsteinskega apnenca, tako na desnem kot na levem bregu strmo visijo proti jugu. Zato je značaj podorov na obeh straneh različen. Pobočje Sončnega vrha ima isto smer kot plasti apnenca. Zato je prišlo tu do podorov tako, da so se plasti, ki so spodaj zaradi erozije izgubile oporo in ki je njihova stična ploskev s spodnjimi plastmi počasi preperela, zgoraj odtrgale, se po gladki spodnji ploskvi zapeljale v dolino in se tam razbile na kose.³⁹ Zato je sedaj vse pobočje Sončnega vrha sestavljeno iz gladkih ploskev, pod njimi pa ležijo večje in manjše skale, tvoreč težko prehoden in gospodarsko neuporaben svet, imenovan labrje. Na levem bregu Soče, kjer gledajo iz pobočja povprek prerezane plasti, pa nastane podor tako, da se vrsta plasti, ki dosega včasih skupno debelino tudi nad 100 m, lomi in pada navzdol ter tvori tam že omenjeno labrje. Verjetno je, da gre pri vrsti drsnih podorov za trenutne dogodke, medtem ko je pri odlomih proces dolgotrajen. Največji podor prvega tipa, ki je še lepo ohranjen, torej zelo mlad, je Pod Rožem, t. j. takoj za cerkvijo. Podori druge vrste pa so v pobočjih Črnega vrha nad Sočo oziroma nad Lepenjo, imenovani so z značilnimi ledinskimi imeni V zlomih (glej sliko 5) in Na okroglih.

Melišča so rezultat mehaničnega preperevanja, ki ga povzročata predvsem segrevanje žive skale in zmrzovanje vode v njej. Mehanično preperevanje najhitreje napreduje tam, kjer je živa skala odprta atmosferskim vplivom, to je v visokih gorah, v nižjih legah pa v pobočjih, ki so brez vegetacije in izpostavljeni soncu. Ogromna melišča najdemo zato v Plazih, pod Kukom in Kaludrom ter med Lemežem in Lipnikom. Drugo področje melišč pa je neporaslo pobočje Sončnega vrha, ki je vse leto izpostavljeno soncu, mrazu in vetru in kjer se vrsti melišče za meliščem v dolžini več kilometrov. Ta melišča segajo prav do dna doline in so zato antropogeografsko pomembnejša od prvih.

Prst

Dachsteinski apnenec, bodisi v obliki žive skale, bodisi kot melišče ali rečni prod, je za tvorbo prsti slaba osnova. Prst se na strmih pobočjih z obilnimi padavinami, kjer dominira površinska denudacija, sploh ne more razviti. Nekaj prsti lahko nastane tam, kjer se denuda-

³⁹ Primerjaj Planina Fr.: Podor na Javorščku, G. V. 1952, str. 191.

cija zmanjša zaradi manj strmih tal, bodisi tam, kjer odplakovanje preprečuje vegetacijska odeja. Seveda tudi v teh primerih ne nastane globoka prst, temveč le zelo tanka plast alpske črnice v legah nad gornjo gozdno mejo, pod gozdom pa se tvori gozdna rjavica. Nekaj več prsti se tvori v dolinskem dnu na fluvioglacialnih terasah ter na manj nagnjenih površinah nad dnom doline, kot so to Črnela, Lemovje, Na Skalah, Na Skali in Črča v Vrsniku. Povsod pa je plast rjavice tanka, zelo peščena in zato slabo vododržna, tako da je komaj uporabna za kako drugo kulturo kot za krompir.

V razliko od rjave prsti, ki se je razvila na dachsteinskem apnencu, pa je neprimerno boljša prst, ki je nastala z razpadanjem rdečkastih lapornatih apnencev. Ta prst je rdečkastorjave barve in ilovnate strukture. Vodo zadržuje celo do 14 dni in je zato ugodna za obdelavo. Pokriva ves Log v Vrsniku, kjer zato leže najboljše soške njive in travniki.

Posebej moram omeniti še pojav deflacije prsti na Črnelih. Črnela so po svoji legi zelo izpostavljena vsem vetrovom. Kadar je zemlja zelo osušena, veter odnaša najdrobnejše delce prsti, pušča pa samo debelejšje apniške kose. Deflacija se vrši na najbolj vetrovnih krajih, kjer je danes videti že do 10 m dolge in nekaj metrov široke gruščnate površine brez vsake vegetacije. Če se bo pojav še dalje širil, bo kmalu predstavljal resen problem za gospodarjenje na Črnelih.

Podnebje

Ker leži vas Soča v območju Julijskih Alp, obdana na vseh straneh z nad 2000 m visokimi gorskimi grebeni, bi pričakovali, da vladajo v Soči tipične gorske klimatske razmere z nizkimi temperaturami in obilnimi padavinami, predvsem s snegom. Vendar vetrovi, ki prihajajo po dolini Soče navzgor, znatno blažijo ostrino gorskega podnebja. Klima zgornje Soške doline je milejša, kot si navadno predstavljamo. Napačno sliko o divjih zimah v Posočju nam napravijo izjeme, včasih katastrofalne razmere, predvsem snežni plazovi, ki so ob Soči vsakoleten pojav.

Soška dolina je ozka in globoka, ima strma pobočja in je obrnjena v smeri vzhod—zahod. Zato je razlika v insolaciji med severnimi in južnimi pobočji zelo močna. Na severnih straneh Tičaric, Črnega vrha in Kozjega brega vlada pol leta stalna senca, nasprotno pa na južna pobočja Grintavca in Planj, imenovana Sončni vrh, vse leto sije sonce. Na levem bregu dobivajo v zimski polovici leta nekaj sonca samo spodnja Lepenja, Na Skali, Pod Skalo in Sončni Vrsnik. Povsod drugje sonce za nekaj tednov popolnoma izgine. Pri cerkvi začne 10. oktobra opoldne zahajati za Črni vrh. Popolnoma izgine 25. novembra in se prvič pokaže šele 20. januarja. Podobno je skoraj v vsej dolini Soče, v osojnem Vrsniku in v Koncu Lepenje. Ljudje, ki živijo tukaj, ne vidijo sonca 50—80 dni vsako zimo. Ekstremen primer je

Konec Lepenje, ki mu dela senco strmi Lemež, tako da sem ne posije sonce cele štiri mesece (od 25. oktobra do 24. februarja).⁴⁰

Podatkov o toplotnih razmerah v Soči nimamo, saj merita temperaturo v zgornjem Posočju edino postaji v Bovcu in Trenti. Zato moremo dobiti približne podatke za Sočo edinole z interpolacijo podatkov za Bovec in Trento. Bovec, ki leži v isti nadmorski višini kot Soča, pač pa v obsežni kotlini, ima povprečno letno temperaturo 9,3°, januarsko -0,9°, julijsko 19,3°, torej amplitudo 20,2°. ⁴¹ Postaja v Trenti, ki leži v ozki zaprti dolini prav kot Soča, vendar 260 m više, ima povprečno letno temperaturo 7,3°, januarsko -1,8°, julijsko 16,9°, torej amplitudo 18,7°. ⁴² Po teh podatkih se dá precej nezanesljivo ugotoviti termične razmere tudi za Sočo. Povprečna letna temperatura bi znašala 8-8,5°, januarska -1,5°, ⁴³ julijska 18°, torej amplituda 19,5°. ⁴⁴

Za ilustracijo toplotnih razmer v Soči naj nam služijo še naslednji podatki, zabeleženi v Bovcu in Trenti: V Bovcu traja temperatura pod 0° 37 dni (od 27. decembra do 2. februarja), v Trenti 77 dni (od 9. decembra do 24. februarja). Dnevni povpreček se drži nad 15° v Bovcu 110 dni (od 29. maja do 16. septembra), v Trenti samo 69 dni (od 20. junija do 28. avgusta). ⁴⁵ Trenta ima povprečno 102 dnevā s slano, Bovec le še 70 dni. Slana nastopi v Trenti prvič navadno 5. novembra, zadnjič 11. aprila, v Bovcu pa od 12. novembra do 16. marca. Seveda so od tega velika odstopanja, saj je slana padla v Trenti prvič že 15. oktobra, zadnjič šele 28. aprila. ⁴⁶ V Bovcu temperaturni maksimum 14 dni ne doseže 0°, v Trenti 35 dni. V Bovcu je letno 42 dni tako toplih, da se živo srebro dvigne nad 25°, v Trenti niti en dan ne. ⁴⁷

Zimska temperaturna inverzija je reden pojav, ki nastopa v vsej Soški dolini nad Bovcem. Najhujši mraz se javlja v najnižjih delih doline tik ob Soči. Poleg glavnega vzroka, t.j. zbiranja težkega mrzlega zraka v dnu zaprte doline, delujeta še dva faktorja, ki mraz še povečata. Prvi je pomanjkanje obsevanja in segrevanja zraka v dnu doline za dobo 2-3 mesecev, drugi pa neposredna bližina izredno

⁴⁰ Kadar leži v gorah mnogo snega, se sonce zakasni za 1 do 2 dneva.

⁴¹ Biel Erwin: *Klimatographie des ehemaligen österreichischen Küstenlandes*, Wien 1927, str. 141.

⁴² Biel, o. c., str. 141.

⁴³ Po pripovedovanju upravnika pošte Klavore je mraz v Ljubljani dosti hujši kot v Soči. Za dokaz je navedel svoja temperaturna merjenja: Pozimi se spusti temperatura kvečjemu do -6° ali -8° C, minimum je bil zabeležen v Soči leta 1929, ko je dosegel mraz -18° C. Vendar mraz pod -10° C nikdar ne traja dalj kot dan ali dva.

⁴⁴ Ti podatki so seveda zelo nezanesljivi. Verjetno so namreč temperature v Soči dosti bližje temperaturam v Trenti kot onim v Bovcu. Vzrok za to je nočnik, vendar njegov vpliv še ni točno proučen.

⁴⁵ Biel, o. c., str. 145.

⁴⁶ Biel, o. c., str. 151.

⁴⁷ Biel, o. c., str. 153.

mrzle vode.⁴⁸ Za porast temperature zadostuje že majhen dvig z dna doline. Tako je n. pr. v Vrsniku pozimi vedno toplejše kot pri cerkvi, še večjo razliko pa je občutiti Na Skali ali na Lemovju, ki ležita 300 do 400 m više in kjer sonce tudi pozimi sije neprekinjeno ves dan.

Sočani poznajo štiri vetrove, katere imenujejo jug, krivec, gorenjec in jamnik. Jug je veter, ki vleče po dolini od Bovca navzgor. Prevladuje v poletni polovici leta, je topel in prinaša padavine. Izrazit zimski veter je krivec, ki piha od severa čez Grintavec in je suh ter mrzel. Gorenjec vleče poleti ali pozimi, vedno pa prinaša stalno lepo vreme. Piha od severovzhoda iz Trente po dolini navzdol, se pa v dolini često odbije in zasuče v Vrsnik, kjer nastopa potem kot severozahodnik. Od jugovzhoda, t. j. s Komne in preko planine Za Skalo piha veter, imenovan jamnik. Prinaša meglo, ki jo pogosto potisne kot slap pod Zjabca. Piha le pozimi, zelo redko poleti. Je zelo mrzel in vedno prinese sneg. Zgodilo se je že, da je prinesel sneg celo julija, ko je bila živina že v planinah in so jo zato morali za nekaj dni odgnati v dolino. Visoki relief Julijskih Alp povzroča lokalne vetrove, ki pridejo do izraza v lepem in mirnem vremenu. Taka cirkulacija zraka je najbolj občutna pozimi, ko ponoči piha po dolini navzdol mrzli nočnik, podnevi pa rahel, prav tako mrzel veter ob Soči navzgor. Poleti vleče nočnik kot hladen veter, ki se podnevi obrne in kot topli jug piha po dolini navzgor. Nemotena cirkulacija dnevnih in nočnih vetrov vedno naznanja stalno lepo vreme.

Vetrovi so večinoma slabi, saj dosežejo le 2—6 m na sek.,⁴⁹ vendar na nekaterih mestih dosežejo večjo brzino in moč. Tako n. pr. na Črnelih veter stalno piha s precejšno močjo, tako jug kot gorenjec. Predvsem poslednji povzroča deflacijo na izpostavljenih krajih. Gorenjec je močan celo v Koncu Lepenje, kamor kot padajoč veter piha preko Predela.

Vsa zgornja Soška dolina je področje oblačnosti alpskega tipa.⁵⁰ Za Bovec so ugotovljeni naslednji podatki: Povprečna oblačnost je januarja 4,4, aprila 6,1, julija 4,5, oktobra 5,8. Jasnih dni ima Bovec 87, oblačnih 108.⁵¹ Sočani štejejo za najbolj oblačen čas pomlad in zgodnjo jesen (september), za najbolj jasnega pa zimo (januar). Megla je v dolini izjemen primer, čeprav bi jo zaradi temperaturne inverzije pričakovali. Mnogokrat pa nastopa v gorah, posebno na planinah Za Skalo in Za Črnim vrhom, od koder seže včasih prav v dno Vrsnika.

Največ padavin prinesejo zgornjemu Posočju zahodni vetrovi. Znano je, da odlože mnogo svoje vlage na prvih vzpetinah Julijskih

⁴⁸ Med Sočani in Trentarji prevladuje mnenje, da je vzrok mrazu v dnu doline prav bližina izredno mrzle vode, češ da je »mraza za eno suknjo manj« takoj, ko se oddaljš od Soče (in se s tem tudi dvigneš).

⁴⁹ Gortani Michele: Gorizia con le vallate dell'Isonzo e del Vipacco, Guida del Friuli V, Udine 1930, str. 31.

⁵⁰ Biel, o. c., str. 157.

⁵¹ Biel, o. c., str. 160.

Alp, od koder množina padavin proti osrčju gora pada.⁵² Tako dobiva Bovec letno povprečno 2757 mm, Soča 2574 mm in Na Logu v Trenti še 2284 mm padavin.⁵³ Za Sočo navajajo starejši avtorji nižje številke 2200 mm⁵⁴ oziroma 2354 mm.⁵⁵

Razporeditev padavin po letnih časih nam kaže dva viška in dva nižka. Padavinska krivulja⁵⁶ doseže svoj minimum februarja (108 mm), se nato povzpne v sekundarni maksimum aprila (253 mm), pade do sekundarnega minima v juliju (165 mm), nakar se spet dvigne v maksimum oktobra (355 mm). Najbolj namočeni sta torej jesen in zgodnja pomlad, najmanj pa zima in poletje.

Največ padavin pade iz stratne oblačnosti, vendar so pogosti tudi primeri hudih nalivov. Prav tako kot v Bovcu, kjer so zabeležili v eni uri že 65 mm padavin, v enem dnevu pa 330 mm,⁵⁷ so tudi v Soči reden pojav hude nevihte, ki povzročajo, da suhe struge hudournikov v trenutku ožive in da Soča naraste v nekaj urah za več metrov. Leta 1926 se je n. pr. v gorah okrog Grintavca utrgal oblak in v eni noči je Laški potok, ki je sicer vedno samo suha struga, pod katero teče voda z Lemovja v Sočo, narasel tako, da je bil večji kot Soča in jo je zato zajezil ter odnesel most čez njo.

Velik del padavin pade v zimski polovici leta v obliki snega. Mnogokrat sneži prvič že oktobra (25. oktobra 1944), zadnjič pa šele maja (16. maja 1926). Največ snega pade v decembru in februarju, zato leži sneg običajno od decembra do začetka marca. Sneg skopni po prisojnih pobočjih že koncem februarja, v dolini pa šele marca. Le ob izredno obilnih snežnih padavinah leži dalj, kot je n. pr. leta 1952 ležal do začetka aprila. Debelina snežne odeje doseže vsako leto povprečno 50 cm. Kot pa so na eni strani zime, ko sploh ne sneži (1922), tako so na drugi strani precej pogoste zime, ko je padlo zelo veliko snega, kot je bil to primer v zimah 1950/51 in 1951/52. Leta 1952 je padlo v dolini 3 m snega, v Koncu Lepenje 4 m, na Črnelih pa celo 5 m. Neprimerno več snega pa pade v gorah, saj ga je n. pr. leta 1951 zapadlo na planini Za Skalo 17 m in ga je še aprila ležalo 8 m.

Obilne snežne padavine omogočijo, da se snežišča silno razširijo in nekaj let zaporedoma sploh ne skopne. Leta 1952 je n. pr. bilo na mnogih mestih najti še sneg, ki je zapadel v zimi 1950/51 in do oktobra 1952 še ni skopnel. Teh snežišč je bilo mnogo visoko v gorah, segala pa so zelo nizko v dolino, saj je sredi poletja na nekaj mestih

⁵² Reya Oskar: Padavinska karta Slovenije, Ljubljana 1946, str. 10.

⁵³ Reya, o. c., str. 22.

⁵⁴ Gortani, o. c., str. 29.

⁵⁵ Cumin Gustavo: Note geografiche sulla Val Bausizza (Alpi Giulie), Boll. Soc. Geogr. Ital., Roma 1933, str. 267.

⁵⁶ Reya, o. c., str. 22.

⁵⁷ Reya Oskar: Maksimalne intenzitete padavin v Slovenskem Primorju, G. V. 1948/49, str. 88—89.

ležal sneg v višinah 600—700 m.⁵⁸ Na Kozji Planji se nahaja snežena jama, kjer se sneg stalno ohranja iz leta v leto.

Ker so snežne padavine obilne in ker je teren soške občine zelo strm, ni čudno, da igrajo snežni plazovi v življenju Sočanov pomembno vlogo. Vsako leto jim za nekaj časa, včasih tudi za več mesecev prekinejo normalen stik z Bovcem. Leto za letom uničujejo gozdove, našajajo na senožeti kamenje in odnašajo s pobočij plodno zemljo. Ker stalno grme po istih jarkih, določajo s tem že oddavna lego obdelani zemlji in hišam. Najbolj plazovita so južna pobočja Grintavca in Planj, imenovana Sončni vrh. Tam namreč visijo plasti apnenca proti dolini in tvorijo gladko in strmo ploskev, na kateri se sneg nikoli ne drži dolgo. Zaradi stalnih plazov, se tam ni mogla ohraniti plodna prst in je zato ves Sončni vrh že po narodi gola, kamnita pokrajina. Plazovi se prožijo stalno tudi po pobočjih Lipnika in Lopatnika nad planino Zagrében in na južnem pobočju Kaludra nad Koncem Lepenje.

Seveda plazovi ne delajo škode prav vsako leto, temveč le v letih, ko n. pr. pade ogromno snega ali ko različna kvaliteta snega ali sprememba temperature nudita pogoje za večje plazove. V ustnem izročilu Sočanov je ohranjen spomin na izredno hudo zimo leta 1770, ko je odneslo vse stavbe Na Kumrčah (kjer so bili takrat naseljeni Koritničani, ki se po katastrofi niso več vrnili v Sočo). Prav tam je tudi zima leta 1952 pustila precej sledov: Zračni pritisk pršnega plazu s Sončnega vrha je odnesel streho šestim hišam, od katerih ena stoji celo na levem bregu Soče. Drug plaz po jarku izpod Vrat je odnesel hišo Na melu, vendar so bile vse te nezgode brez človeških žrtev. Vse škode, ki so jo plazovi naredili n. pr. na prestajah, v gozdu ali na travnikih, pa na tem mestu niti ne morem opisati.

Vode

Hrbtenico in težišče vsemu obravnavanemu ozemlju tvori tok reke Soče. Soča priteče na dan Zapodnem v Trenti v močnem kraškem izviru, teče skozi Trento, kjer se vanjo izliva vrsta visokogorskih potokov, kot so Mlinarica, Zadnjica in Trebišnica. Na območje vasi Soče priteče Pod melom v višini 525 m. Od tod teče še dobra 2 km naprej v jugozahodni smeri po premočrtni in tektonsko zasnovani, globoki in ozki dolini med Grintavcem in Tičarico. Pri izlivu Vrsnika se dolina proti jugu odpre. Prav tu se je Soča zajedla v živoskalne apnenčaste plasti, ki se dvigajo sredi struge, in je začela tvoriti antecedentna korita. Pod izlivom Vrsnika spremeni svojo dosedanjo smer in se obrne v smeri druge tektonske črte naravnost proti zahodu. Dolina je spet zelo ozka, saj stoji na jugu strmi Črni vrh. Po dobrih dveh kilometrih toka se dolina začne širiti, Soča pa krene iz svoje

⁵⁸ Tik nad dnem spodnje Lepenje je v hudourniškem jarku, imenovanem z značilnim imenom V kotlu, še oktobra 1952 ležal sneg, ki je zapadel v zimi 1950/51.

stare struge in se zajeda v živoskalno pobočje Sončnega vrha (glej sliko 4). Tako tvori znana Korita, t. j. epigenetsko strugo, dolgo približno 750 m, globoko 10—15 m in široko 5—10 m, ponekod pa komaj dva metra (glej sliko 5). Skozi Korita teče voda z veliko brzino v divjem vrtinčastem toku in s tem naprej dolbe vrsto ogromnih in lepo formiranih drasel. Pod Koriti se Soča okrene proti jugu in teče po

Sl. 5. Epigenetska struga Soče — Korita — na najglobljem mestu, kjer globina presega 15 m

dolini, ki je tu najširša in najbolj odprta (glej sliko 2). Z leve strani dobi pritek Lepenjo, nakar se zasuče nazaj proti severozahodu in teče po ogromnih prodovih, imenovanih Otoki. Pod njimi se obrne spet naravnost na zahod, njena dolina med Kozjim bregom in Planjami se stisne in Soča zapusti ozemlje soške občine pod Črčo v višini 415 m.

Edina trajno tekoča Sočina pritoka sta Vrsnik in Lepenja, ki oba dovajata vodo z levega brega.

Vrsnik⁵⁹ je potok, ki zbira vodo s pobočij Tičarice, Kuka, Kaludra in Črnega vrha. Teče po sorazmerno široki, a kratki dolini

⁵⁹ Vrsnik se imenujeta vodo in dolina. Sočani pogosto izgovarjajo Brsnik, kar je po Tumi (glej Planina Črni vrh, P. V. 1921) stara, pravilna oblika.

in dobiva z vseh strani veliko voda. Večina jih napolni strugo le po večjih deževjih, če pa dalj časa ni dežja, izginejo v svoj prod.

Lepenja⁶⁰ teče po sinklinalni dolini. Zbira vodo s pobočij Črnega vrha in Kaludra na vzhodni strani in s Kozjega brega, Lipnika, Lopatnika, Skutnika in Lemeža na zahodni strani. Od tod dobiva tudi edini pritok Šumnik.⁶¹ Lepenja pa posega pod Lemežem še dalj proti Krnu, saj se po njej odteka tudi voda iz Krnskega jezera, torej z vseh severnih pobočij Krna. Na dan prihaja pod steno Malega Lemeža v močnem kraškem izviru, a že po kratkem toku izgine v fluvio-glacialni prod. Njena struga je vrezana globoko v dolinski skok. Lepenja se drugič prikaže na dan šele pod tem skokom, malo nad izlivom Šumnika. Od tod naprej je njen tok usmerjen po širokem prodatem dolinskem dnu naravnost proti severu.

Soča teče po našem teritoriju v dolžini 8,75 km. Na tej razdalji pade za 110 m, torej znaša njen povprečni strmec 12,9 ‰. V podrobnem pa ima zelo neuravnovešen tok. Vzrok za motnje v strugi so recentna gibanja, ki na nekaterih mestih v dolini dvigajo živalske pragove in na ta način ustvarjajo v strugi brzice, drugod pa tvorijo tektonske udorine, ki jih mora Soča s prodom zasipavati ter tako zmanjšuje svoj padec.

V podrobnem je Sočin strmec takle: od Loga v Trenti do izliva Vrsnika 11,7 ‰, od tod do izliva Lepenje 17,8 ‰, med Lepenjo in izlivom Koritnice 8,6 ‰.⁶² Če pa pogledamo Sočo v še manjših odsekih, vidimo, da je njen povprečni strmec na ozemlju soške občine 9–10 ‰, povečajo pa številko brzice, kjer pade Soča na daljavo nekaj sto metrov tudi za deset metrov in več. Ekstremno številko doseže strmec v Koritih, kjer pade voda v razdalji 750 m za 30 m in tako doseže strmec 40 ‰. Še večji strmec imata Vrsnik in Lepenja. Vrsnik pade v spodnjem toku v koritasti strugi za približno 100 ‰, Lepenja preko dolinskega skoka za 120 ‰.⁶³

Soča ima v vsem zgornjem toku izrazit prehodni nivalni režim.⁶⁴ Nivalni vpliv se pokaže v tem, da doseže vodno stanje višek konec maja in v začetku junija. V avgustu zaradi manjših padavin in močnega izhlapevanja doseže vodno stanje sekundarni minimum. Tedaj Soča v Trenti pod izlivom Trebišnice na daljavi 3 km včasih sploh izgine s površja v svoj prod. Ko se v septembru začne spet deževje, Soča zelo hitro naraste. Njena velikost zavisi od jakosti in trajanja deževja. Ker so vsi njeni pritoki hudourniškega značaja, Soča zelo

⁶⁰ Sočani imenujejo vodo in dolino Lepenja, pač pa pogosto uporabljajo za vodo izraz Lepenjica. Kot kaže, izhaja ime Lepenja od lapuha, ki mu Sočani pravijo »lepenje« in ga raste mnogo prav ob tej vodi.

⁶¹ Domačini izgovarjajo »Šunik«. Zanimivo je, da pravijo šunik tudi čebelnemu panju in je med obema pojmom prav verjetna zveza, saj Šumnik šumi prav tako kot čebele.

⁶² Ilešič Svetozar: Podolžni profil Soče, G. V. 1951, str. 45.

⁶³ Podatki so vzeti iz topografske karte 1 : 25.000.

⁶⁴ Ilešič Svetozar: Rečni režimi v Jugoslaviji, G. V. 1947, str. 102.

hitro naraste in tudi zelo hitro upade. Skoraj vsako leto poplavlja Otoke pod izlivom Lepenje. Večkrat pa je povzročila že katastrofalne povodnji, ko je narastla v Koritih celo do globine 12 m. Tedaj odnaša velike komplekse zemlje, ceste in mostove ter mestoma prestavlja svojo strugo.⁶⁵ Največje povodnji so bile v letih 1895, 1920 in 1926. Ko se končajo jesenski nalivi, tudi Soča hitro upade. Pozimi, ko je v gorah odtočni količnik zelo majhen, doseže svoje najnižje stanje, navadno februarja. Ko se spomladi začne sneg v gorah taliti, spet počasi narašča in doseže najvišje stanje ob koncu pomladi ali šele v zgodnjem poletju.

Soča je izredno mrzla reka. Njena temperatura doseže v poznem poletju največ 10° C, navadno pa je dosti hladnejša. Doslej najvišja zabeležena temperatura je 16° C. Pozimi se temperatura Sočine vode zniža celo nekoliko pod 0° C, vendar zaradi deročega toka nikjer ne zamrzuje.

Razen rek in potokov so za človeka zelo pomembni tudi izviri, v katerih prihajajo na dan stalno ali periodično tekoči studenci. Precej studencev izvira v dolini sami, le nekoliko nad nivojem Soče. Najvažnejši je močan kraški izvir tik nad Koriti, manjši so v Mišji vasi, Pod bregom in Na Lomu pod Predelom. Važna je tudi razlika med levim in desnim bregom Soče. Pobočje Grintavca je skoraj brez vode. Edini horizont studencev se vleče od Lemovja preko Črnel Na Skale. Više od tod vode sploh ni, zato tudi ni na tej strani nobene planine, saj planino Nad Sočo štejejo za opuščeno. Čisto drugačen je položaj na levem bregu, kjer je celo visoko v hribih še nekaj studencev. Ob vseh izviri so se razvile planine: Močne in stalne studence imata planini V Plazih, Za Skalo in Za Dupljem. Više od tega horizonta, ki se vleče v višinah okrog 1500 m, ni več vode.

Rastje

Najbolj viden kontrast v prirodni sliki soške občine je razlika v poraslosti severnih in južnih pobočij, t. j. desnega in levega brega. Pobočje Grintavca ima na sebi zelo malo zelenja, nekaj ga je le na planini Nad Sočo, na Lemovju in v Strmarici, sicer pa tvorijo ves Sončni vrh apneniške plošče, podori in melišča. Živo nasprotje so mu gore južno od Soče. Vse to področje je gozdnato daleč pod vrhove, vmes so razprostrte travne površine, ki zavzemajo tudi prostor nad gozdom. Melišča in skale se začno šele nekje nad 1600 m. Vzrok za to bistveno razliko tiči v nagnjenosti plasti. Na desnem bregu Soče je pobočje nagnjeno v isti smeri kot skladi in je zato sestavljeno iz velikih gladkih ploskev, na katerih leto za letom drsijo snežni plazovi in odnašajo vse, kar se odnesti da, t. j. kamenje, prst in eventualno

⁶⁵ Lepenja je v svojem spodnjem toku leta 1933 prestavila svojo strugo v dolžini dobrega pol kilometra za ca. 100 m. Pri tem je odnesla lep travnik, njivo, most in precejšen odsek ceste.

rastje. Na levem bregu Soče pa je stvar prav nasprotna: pobočja sekajo sklade povprek, nastajajo manjši in večji odlomi, ki teren zelo razdrobe. Pri krušenju se tvori prst, ki pa ostane na mestu tvorbe, saj zaradi prečne lege skladov v pobočju tu nikdar ne nastopajo snežni plazovi. Zato se je lahko razvila sklenjena vegetacijska odeja, ki s svoje strani še poveča tvorjenje in zadrževanje prsti.

Gozdne površine ima občina Soča 2160 ha,⁶⁶ kar znaša 35 % celotne površine. Skoraj ves gozd leži na levem bregu, kjer pokriva vsa gorska pobočja od Plazov preko Vrsnika in Črnega vrha skozi Lepenjo do Kozjega brega. Na desnem bregu je večji gozdni kompleks le Strmarica, nekaj gozda je tudi nad Lemovjem in malo na planini Nad Sočo.

Zelo raznolika je sestava teh gozdov.⁶⁷ V dnu doline rastejo le posamezne skupine drevja, raztresene med travne površine ali tik ob vodi. V njih so najbolj zastopani jesen, gaber, breza, oreh, leska, topol in vrba. Tovrstne sestoje najdemo v dnu Soške doline, v spodnji Lepenji in v Vrsniku. Takoj ko se teren vzpne v strmejša pobočja, pa nastopi sklenjen gozd. Bukev prevladuje na vseh prisojnih pobočjih, predvsem v nižjih legah. Čiste sestoje tvori na Lemovju, v Strmarici, nad Koncem Lepenje in pod planino Zagreben. Navzgor prehaja v mešan gozd. Smreka je v Soči najbolj pogosto drevo. Dominira v osojnih in višjih legah. Pokriva Ščanovice, ves Črni vrh in dno zgornje Lepenje. Spodaj se meša z bukvijo, zgoraj z jelko in macesnom, največ pa raste v čistih sestojih. Drugega drevja je malo. Jelka uspeva ponekod skupno s smreko, čist jelkov sestoj obstoja sredi Zjabc. Macesen raste le v zelo sončnih, visokih legah in je zato omejen na področja tik pod zgornjo gozdno mejo. Dobimo ga na planinah Nad Sočo, V Plazih, Za Skalo in Za črnim vrhom.

Če si ogledamo sedaj še višino posameznih vrst drevja in zgornjo gozdno ter drevesno mejo, dobimo naslednjo sliko: Zastopniki dolinskega drevja uspevajo v glavnem do višine 600 m, le redko jih najdemo še nad 700 m. V strnjenem gozdu najprej izginjajo bukke, in sicer v višinah 1550—1600 m. Precej više rastejo še smreke in macesni, saj posamezna drevesa segajo še preko 1800 m. Za zgornjo gozdno mejo smemo šteti pas med 1700 in 1750 m, medtem ko sega zgornja drevesna meja še 100—150 m više. Nad njo raste še rušje, ki sega navzdol do 1600 m, navzgor pa se konča pri 2000—2050 m. Seveda so te meje marsikje potisnjene navzdol zaradi strmine, pomanjkanja prsti in zaradi plazov ter melišč.

Druga važna vrsta vegetacije so travne formacije, to so travniki, senožeti ali košenice in pašniki. Težavna je razmejitev med njimi, vendar smemo v Soči postaviti naslednje pojme: Travniki so površine, ki jih redno letno gnojijo, kjer raste gosta trava, ki jo dvakrat letno kosijo. Za senožeti ali košenice štejemo travne površine, kjer raste le

⁶⁶ Popis zemljiških kategorij in posevkov 31. maja 1951, Statistični zavod LRS.

⁶⁷ Primerjaj Cumin, o. c., str. 270—271.

redka trava, ki jo kosijo navadno enkrat letno; gnojijo jih le neredno in nezadostno ali sploh ne. Pašniki pa so površine, kjer praviloma nikdar ne spravljajo sena za zimo, ampak se živina kar pase.

Travnih površin ima Soča 2685 ha,⁶⁸ t. j. 43 % celotne površine. Od tega je 15 ha travnikov, 355 ha senožeti in 2315 ha pašnikov. Vsi travniki leže v dnu doline tik ob hišah in na bolj humidnih tleh.⁶⁹ Večina jih je na Logu v Vrsniku, kjer trava dobro uspeva na ilovnatih tleh. Za zgornjo mejo travnikov smemo šteti višino 600 m. Senožeti zavzemajo poleg večine dolinskega dna predvsem pobočja na obeh straneh doline. Najobširnejša področja senožeti so Konec Lepenje, Lemovje in Na Skali. V višino segajo do ca. 1500 m, od tod navzgor pa se začno pašniki. Ker je prvotna prirodna vegetacija v Soči gozd, izvzemši seveda alpske trate nad zgornjo gozdno mejo, smemo vse travne površine smatrati za krčevine gozda.⁷⁰ Najstarejše krčevine so bile verjetno Na Kumrčah, Na Klancu, v spodnji Lepenji ter na Logu v Vrsniku, ker je bila tod zemlja najbolj primerna za človeka. Kot kaže, so to bile tudi najstarejše planine, ni pa dokazov, da bi to bile prirodne gozdne jase. Pred dobrimi 500 leti je gozd pokrival še vso dolino od Mela do Loga v Trenti,⁷¹ od tedaj naprej pa so gozd stalno krčili bodisi za senožeti ali njive v nižjih legah, bodisi za pašnike ob zgornji gozdni meji, tako kot je to narekovalo vedno večje število prebivalstva, širjenje naselitve in potreba po novih kulturnih površinah. Krčenje gozda je prenehalo šele po prvi svetovni vojni in zadnjih 30 let stagnira, v področju planin pa gozd celo že napreduje. Seveda pa se prav v teh letih zaradi prekomernega izkoriščanja zelo slabša kvaliteta gozdov.⁷²

Zgodovina

O zgodovini zgornjega Posočja je bilo doslej že marsikaj napisanega, vendar se nobena razprava podrobneje ne peča z vasjo Sočo, niti je ne omenja, temveč vsaka obravnava le zgodovino celotnega Goriškega, Tolminskega ali Bovškega.⁷³ Vse ostanejo ali omejene na Bovško kotlino ali pa se pečajo z zgodovino Trente, o kateri je bilo doslej že mnogo napisanega.⁷⁴ Soče kot izrazitega prehodnega področja ne omenja nihče.

⁶⁸ Popis zemljiških kategorij in posevkov 1951.

⁶⁹ Primerjaj Cumin, o. c., str. 273.

⁷⁰ Mnogo senožeti, predvsem v višjih legah, ima danes valovito grobljasto površino, kar so povzročila mravljišča ali posekan gozd.

⁷¹ Povzeto po pripovedovanju več starih Sočanov.

⁷² Poletji 1952 so v vsem Posočju začeli saditi drevesne mladike na najbolj strmih in po plazovih najbolj ogroženih pobočjih. Na soškem področju so mnogo drevesc zasadili na planini Nad Sočo, v dolini pa ponekod tik nad cesto.

⁷³ Gortani, o. c.; Kos Milko: Srednjeveški urbarji za Slovenijo, 2. zvezek, Urbarji Slov. Primorja, Ljubljana 1948; Rutar Simon: Zgodovina Tolminskega, Gorica 1882.

⁷⁴ Abram Josip: Opis Trente, P. V. 1907; Dvorsky V.: Studie ku geografii slovanskych sidel I, Trenta, Geogr. ustav Česke university, Praha 1914.

V Bovški kotlini je dokazana predrimska naselitev. Na Ravelniku so imeli Iliri najkasneje že okoli leta 600 pr. n. št. gradišče.⁷⁵ Že pred Rimljani je bila pomembna pot iz Čedadu skozi Kobarid in Bovec ter čez Predel.⁷⁶ Verjetno je, da so se prebivalci Bovške kotline v primeru nevarnosti zatekali v dolino Soče proti Trenti, ker je bil ta del zavarovan z vseh strani od gora in prometno v popolnem zatišju, medtem ko je skozi Koritnico vodila stalno uporabljena predelska pot. Torej je bila po takih zaključkih dolina Soče nad Bovcem obiskana in nestalno naseljena že od prebivalcev gradišča na Ravelniku nekako od okoli leta 600 naprej.⁷⁷

V 5. stoletju pr. n. št. so v Posočje vdrli Kelti, od tedaj naprej gradišče na Ravelniku verjetno ni več obstajalo.⁷⁸ Znano je, da je v rimskih časih tekla čez Predel važna cesta kot del obalpske transverzale. Cesta je obdržala svojo ekonomsko in strateško pomembnost še v srednjem veku.⁷⁹

Za srednji vek imamo za Soško dolino nad Bovcem silno malo podatkov in moremo iz njih kvečjemu sklepati na dejstvo, da zgornja Soška dolina v tem času ni bila absolutna anekumena. Posočje je bilo vplivna sfera oglejskega patriarhata. Furlanski samostan v Rožacu je imel že zgodaj v bovških hribih svoje planine.⁸⁰ Prav verjetno je katera od njih stala na današnjem soškem ozemlju. Poleg furlanskih cerkva so imeli v 12. stoletju posest na Bovškem koroški samostani, pa so jo sčasoma odprodali furlanskim fevdalcem.⁸¹

Bovška kotlina je bila najkasneje v 13. stoletju stalno naseljena. Glavne vasi so bile Bovec, Čezsoča, Žaga in Plužna. V Bovcu je bil sprva vikariat, nato župnija. Leta 1377 je Bovško tvorilo samostojno upravno dekanijo, ki je spočetka spadala pod oglejske patriarhe. Pod oblastjo Ogleja je bila tedaj tudi planina Trebiščina, ki leži višje od vasi Soče.⁸²

Goriški grofje so dolgo stremeli za pridobitvijo Tolminskega, vendar je postalo Bovško del goriške grofije šele takrat, ko so tam že vladali Habsburžani. S tem se je začel čas avstrijskega gospostva. Kot kaže, pa je bila še tedaj v Posočju močna posest furlanskih samostanov, saj so leta 1524 plačevale bovškemu glavarstvu najemnino le ožje bovške planine in planini Golobar in Zagrèben, medtem ko so bile ostale planine na Bovškem last samostana v Rožacu.⁸³ Verjetno so bile to prav soške in trentske planine.

V 16. stoletju se prvič v zgodovini omeni Trenta. Leta 1576 so postavili tam prve fužine za topljenje železne rude, ki so jo kopali

⁷⁵ Dvorsky, o. c., str. 56.

⁷⁶ Gortani, o. c., str. 98—99.

⁷⁷ Dvorsky, o. c., str. 57.

⁷⁸ Gortani, o. c., str. 98; Dvorsky, o. c., 57.

⁷⁹ Gortani, o. c., str. 186.

⁸⁰ Dvorsky, o. c., str. 57.

⁸¹ Kos, o. c., str. 13.

⁸² Kos, o. c., str. 13.

⁸³ Rutar, o. c., str. 146.

v Zadnji Trenti.⁸⁴ O naselitvi Trente je prvi postavil svoje mnenje Abram:⁸⁵ Trdi, da Trenta do 16. stoletja ni bila naseljena, temveč da so šele grofi Attemsi pripeljali prve naseljence — rudarje iz južno-tirolskega kraja Trento, od koder naj bi tudi izhajalo ime Trenta. Dvorský⁸⁶ pa dokazuje, da je bila Trenta naseljena že davno prej. To teorijo podpirajo dokazi o naselitvi Bovške kotline, o planinah na Bovškem in o lastnih imenih slovanskega in predslovanskega izvora. Po tej teoriji ime Trenta ne izvira od tirolskih rudarjev, temveč od pastirjev furlanskih samostanov, ter je torej dosti starejše.

Vsako razpravljanje o naselitvi Trente je tesno povezano z dokazi o obljudenosti ozemlja današnje vasi Soče, saj je jasno, da je naselitev mogla priti v Trento le iz Bovške kotline in skozi Sočo. Prirodni pogoji v Soči nikakor niso slabši kot v Trenti in je bila zato Soča naseljena vsaj istočasno kot Trenta. Imamo pa dokaz, ki kaže na to, da je bila Soča naseljena dosti prej. To je namreč ime, ki ga je vas dobila po reki. Po vodah se vedno imenujejo naselja ob najbolj spodnjem toku oziroma ob izlivu reke ter naselja ob samem izviru ali naselja najvišje ob reki.⁸⁷ Tako nam že ime samo dokazuje, da je bila vas Soča dolgo časa zadnja naselbina ali morda zadnja planina ob zgornji Soči.

Soča je bila sprva le periodično obljudeno naselje, obiskovali so jo pastirji in lovci. O prvih stalnih naseljencih ne vemo ničesar. Pač pa vlada med domačini mnenje, da so se kot prvi za stalno naselili sem vojaški ubežniki, imenovani n a t e č n i k i.⁸⁸ Stvar ni dokazana, morda pa je v njej nekaj resnice, saj je bilo v Soški dolini nad Bovecem v nasprotju z Bovško kotlino pred 300 leti še mnogo gozda, ki je lahko nudil zavetje ubežnikom vseh vrst.

Vas Soča je v listinah prvič omenjena leta 1720. V najstarejši krstni knjigi bovške župnije je v letu 1720 vpisan krst otroka iz Soče.⁸⁹ Do leta 1788 je spadala vas Soča pod župnijo Bovec, tedaj pa je dobila svojega duhovnika in se s Trento vred osamosvojila.⁹⁰ V letih 1809 do 1814 so v Posočju vladali Francozi, bili so tudi v Soči, saj so izdelali katastrsko mapo za desni breg Soče.

Leta 1850 je vas Soča dobila tudi upravno samostojnost,⁹¹ postala je samostojna občina, in to prav v istem obsegu (6201 ha), kot jo navajajo avstrijska ljudska štetja v letih 1870 do 1910. Pod Italijo je sprva obdržala svoje meje, leta 1928 pa je bila soški občini priključena še Trenta. Po osvoboditvi leta 1945 oziroma po priključitvi leta 1947 je spet postala samostojen KLO v istem obsegu kot pred

⁸⁴ Abram, o. c., str. 85.

⁸⁵ Abram, o. c., str. 84.

⁸⁶ Dvorský, o. c., str. 57.

⁸⁷ Primerjaj vasi Bača — Bača pri Modreju, Sovra in Sorica — Sora, Pšata — Pšata, Temenica.

⁸⁸ Primerjaj z zgornjo Savinjsko dolino in z razvojem Solčave.

⁸⁹ Krstna knjiga župnije Bovec iz leta 1720, župnišče Bovec.

⁹⁰ Rutar, o. c., str. 166.

⁹¹ Rutar, o. c., str. 205.

sto leti. Ob novi teritorialni razdelitvi na občine leta 1952 so sicer nameravali Sočo in Trento združiti v posebno občino, a so ju kasneje priključili mestni občini Bovec.

Prebivalstvo

Podatkov o številu prebivalstva je za Sočo dovolj, saj so bila štetja redna. Avstrija jih je izvedla v letih 1870, 1880, 1890, 1900 in 1910, Italija v letih 1921 in 1931, Jugoslavija 1948 in 1953. Podatki so dragoceni posebno zato, ker se površina občine Soča v teh letih ni spreminjala in lahko posamezne številke primerjamo med seboj. Izjemo tvori leto 1931, ko je k občini Soči pripadala tudi Trenta in imamo za ves teritorij le sumaren podatek. Pozitivno je še to, da so se štetja vršila v kratkih razmakih 10 let. Težava je le v premostitvi razdobja od 1931 do 1948 oziroma točneje med 1921 in 1948, saj številke iz leta 1931 niso kaj prida uporabne.

Gibanje števila prebivalstva v letih 1837—1952

(glej priloženi diagram)

Leto	Število ljudi	%	Gostota	Število hiš	Ljudi na hišo
1837 ⁹²	794	94,5	12,8	117	6,8
1870 ⁹³	840	100,0	13,5	144	5,8
1880 ⁹⁴	792	94,3	12,7	—	—
1890 ⁹⁵	810	96,4	13,0	152	5,3
1900 ⁹⁶	734	87,4	11,7	159	4,6
1910 ⁹⁷	712	85,0	11,4	164	4,3
1921 ⁹⁸	707	84,0	11,4	—	—
1931 ⁹⁹	695	82,7	11,2	—	—
1948 ¹⁰⁰	537	63,9	8,6	—	—
1951 ¹⁰¹	534	63,5	8,6	—	—
1952 ¹⁰²	532	63,3	8,6	129	4,1
1953 ¹⁰³	536	63,8	8,6	—	—

⁹² Status animarum župnije Soča za leto 1837, župnišče Soča.

⁹³ Rutar, o. c., str. 309.

⁹⁴ Spezial-Ortsrepertorium für das österr.-illyr. Küstenland za leto 1880.

⁹⁵ Ortsrepertorium za leto 1890.

⁹⁶ Ortsrepertorium za leto 1900.

⁹⁷ Ortsrepertorium za leto 1910.

⁹⁸ Risoltati sommari del censimento della popolazione, eseguito il 1° Dicembre 1921, III, Venezia Giulia, Roma 1925.

⁹⁹ Catasto agrario, Compartimento della Venezia Giulia: Provincia di Gorizia, Istituto centrale di statistica del Regno d'Italia, Roma 1933—1935. Ker je štetje leta 1931 zajelo Sočo in Trento skupno, so zgoraj navedene številke le cenitev, ki sem jo dobil s primerjavo gibanja prebivalstva v obeh občinah v letih 1870—1948.

¹⁰⁰ Rezultati popisa prebivalstva 31. marca 1948, Statistični zavod LRS.

¹⁰¹ Ocena socialne strukture 19. maja 1951, Statistični zavod LRS.

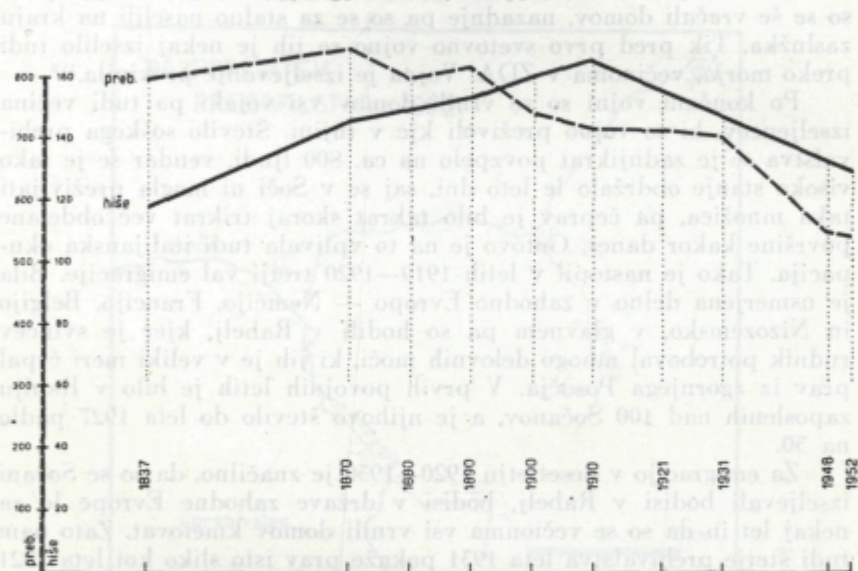
¹⁰² Julija in avgusta 1952 sem v Soči nabral točne podatke o številu prebivalcev po posameznih hišah in nato izdelal priloženi zemljevid absolutne razporeditve prebivalstva.

¹⁰³ Rezultati popisa prebivalstva 31. marca 1953, Statistični zavod LRS. Popis se je vršil, ko je bila študija že končana, in šo zato podatki navedeni samo na tem mestu. Ker se je leta 1953 od kraja Soča odcepila Lepenja, so tu upoštevani podatki za Sočo in Lepenjo skupaj.

Število prebivalstva se neprestano manjša in je v zadnjih 80 letih padlo za eno tretjino.¹⁰⁴ Vendar prebivalstvo ne pojema enakomerno, kar bi pomenilo, da pada prirodni prirastek, temveč opazimo, da je število prebivalstva padlo v največji meri le v obdobjih 1870—1880, 1890—1910 in 1931—1948, kar kaže, da je vzrok depopulaciji močna emigracija.

Število prebivalcev se je do leta 1870 neprestano večalo. Do tedaj so se v Sočo še celo priseljevali, raslo je število družin, dvigalo pa se

GIBANJE ŠTEVILA PREBIVALSTVA IN HIŠ NA PODROČJU VASI SOČE

je tudi število otrok v eni družini, saj so bili pogosti primeri s 14, 16 in celo 18 otroki.¹⁰⁵ Ljudje so bili zaradi tako močnega dejanskega prirastka prisiljeni kjerkoli iskati možnost za prehrano: Širili so pašnike, kosili travo celo v višinah preko 2000 m in jo nosili v dolino, da so mogli čez zimo prerediti nekaj ovac več. Stalna naselitev se je širila predvsem v višino, kmetije so nastajale na zelo odročnih in malo rodovitnih tleh celo v višinah 1000—1100 m. Vsak količkaj primeren kos zemlje je bil kultiviran, da je prehranil vsaj nekaj ljudi, pa čeprav je bilo pri tem potrošenega nesorazmerno veliko dela. Kljub vsem naporom pa je življenjski standard padal. Ko so se okrog

¹⁰⁴ Primerjaj: Massi Ernesto: *L'ambiente geografico e lo sviluppo economico nel Goriziano*, Gorizia 1932, str. 97; Toniolo Antonio-Giusti Ugo: *Lo spopolamento montano nelle Alpi Giulie*, Roma 1937.

¹⁰⁵ Danes je sicer rodnost dosti manjša, vendar nam statistični podatki povedo, da je leta 1948 živelo še 5 žena, ki so imele 10 otrok, dve z 11, ena s 13 in celo ena s 14 otroki.

leta 1870 nekoliko bolj odprle poti v svet, so si začeli Sočani iskati zaslužek izven ožje domovine.

Doba od 1870 do 1890 predstavlja prvo fazo emigracije. Sočani so hodili na sezonsko delo, a so se redno vsako leto vračali domov in ni skoraj nihče ostal v tujini. Hodili so predvsem kot gozdni delavci v Romunijo in Bosno ali za kakršnimkoli zaslužkom na Ogrsko in v Avstrijo, torej samo v notranjost bivše Avstro-Ogrske.

Kmalu po letu 1890 se je začela emigracija druge vrste: Sočani so hodili na delo predvsem kot rudarji ali industrijski delavci v države zahodne Evrope: v Westfalijo, Francijo, Belgijo in Nizozemsko. Sprva so se še vračali domov, nazadnje pa so se za stalno naselili na kraju zaslužka. Tik pred prvo svetovno vojno se jih je nekaj izselilo tudi preko morja, večinoma v ZDA. Vojna je izseljevanje prekinila.¹⁰⁶

Po končani vojni so se vrnili domov vsi vojaki pa tudi večina izseljencev, ki so vojno preživeli kje v tujini. Število soškega prebivalstva se je zadnjikrat povzpelo na ca. 800 ljudi, vendar se je tako visoko stanje obdržalo le leto dni, saj se v Soči ni mogla preživljati taka množica, pa čeprav je bilo takrat skoraj trikrat več obdelane površine kakor danes. Gotovo je na to vplivala tudi italijanska okupacija. Tako je nastopil v letih 1919—1920 tretji val emigracije. Bila je usmerjena delno v zahodno Evropo — Nemčijo, Francijo, Belgijo in Nizozemsko, v glavnem pa so hodili v Rabelj, kjer je svinčev rudnik potreboval mnogo delovnih moči, ki jih je v veliki meri črpal prav iz zgornjega Posočja. V prvih povojnih letih je bilo v Rablju zaposlenih nad 100 Sočanov, a je njihovo število do leta 1927 padlo na 50.

Za emigracijo v desetletju 1920—1930 je značilno, da so se Sočani izseljevali bodisi v Rabelj, bodisi v države zahodne Evrope le za nekaj let in da so se večinoma vsi vrnili domov kmetovat. Zato nam tudi štetje prebivalstva leta 1931 pokaže prav isto sliko kot leta 1921 ali 1910.

V času svetovne krize pa se je položaj obrnil. Izseljevanje je iz sezonskega postalo stalno. Sočani so se za stalno naseljevali ali v Rablju ali v Nemčiji, Franciji, Belgiji in na Nizozemskem ali pa v Ameriki. Dandanes v Soči ni družine, ki ne bi imela sorodnikov nekje v Italiji, zahodni Evropi ali Ameriki. Več je primerov, ko je od desetih otrok ostal doma samo eden, ostali pa so danes raztreseni po vseh kontinentih.

Druga svetovna vojna je izseljevanje prekinila. Število prebivalcev v vojnem času ni mnogo padlo, saj so bile vojne izgube majhne

¹⁰⁶ Zanimiv je primer najstarejšega Sočana, p. d. Strola. Rodil se je leta 1860. Leta 1875 je še plavil drva po Soči, že kot mlad fant pa je odšel za drvarja ali kot pravijo Sočani, za »golcarja« na Sedmogruško, kjer je delal več let, a se je vsako leto vrnil domov. Nekaj let je bil zaposlen na Madžarskem in v Avstriji. Okrog leta 1890 je šel kot rudar v Westfalijo in bil tam do prve svetovne vojne. Takih primerov je v Soči precej, zlasti med starim in srednjim rodom. Mlajših moških pa v Soči itak ni mnogo doma.

(12 ljudi). V letih 1945—1947 se je še nekaj družin izselilo v Rabelj, po priključitvi k Jugoslaviji pa je prenehala vsaka emigracija v inozemstvo. Vendar je v letih 1945—1948 hodilo v Rabelj delat še ca. 40 delavcev - kmetov iz Soče. Po sporazumu med Italijo in Jugoslavijo iz leta 1948¹⁰⁷ je bilo to število močno zmanjšano, tako da hodi danes delat v rabeljski rudnik le še sedem Sočanov. Vračajo se domov vsak teden, njih družine pa žive v Soči in se bavijo s kmetijstvom.

Odtok prebivalstva po vojni ni bil eliminiran, temveč samo zmanjšan. Še vedno hodijo Sočani od doma iskat zaslužek, vendar zdaj ne

več v tujino, ampak le v najbližja industrijska mesta: na Jesenice, v Kranj, Tržič, Ljubljano, Kočevje in Rašo.

Istočasno s številom prebivalstva se je spreminjala gostota. Do leta 1870 se je dvigala in dosegla tedaj najvišjo številko 13,5 lj./km². Po letu 1890 je naglo padla in je od leta 1900 do 1931 znašala 11,7 do 11,4 lj./km². Močan padec je nastopil pred drugo svetovno vojno in tik po njej. Danes prebiva na 1 km² povprečno 8,6 ljudi. Prebivalstvo je po teritoriju občine zelo neenakomerno naseljeno (glej skico razporeditve prebivalstva 1952). Velika večina (85 %) prebiva na dnu dolin Soče, Lepenje in Vrsnika, le malo (15 %) jih je naseljenih po gorskih pobočjih.

Vas Soča je leta 1837 štela 117 hiš. Število hiš je hitro raslo, predvsem do leta 1870 (144 hiš), največ hiš pa je štela vas leta 1910

¹⁰⁷ Sporazum je določil, da hodijo še dalje na delo v Rabelj delavci, ki so bili do leta 1948 zaposleni tam vsaj 12 let.

(164 hiš). Naraščanje števila hiš do leta 1910 kaže neskladnost z gibanjem prebivalstva, katerega število se je manjšalo že od leta 1870 naprej (glej diagram gibanja števila prebivalstva in hiš). Vidimo torej, da so Sočani gradili nove hiše še 40 let potem, ko se je začela emigracija. To pomeni, da se je njihova ekonomska moč v dobi 1870 do 1910 krepila.¹⁰⁸ Število ljudi na 1 hišo je ves čas padalo. Leta 1837 je živelo v eni hiši povprečno 6,8 ljudi, leta 1910 le še 4,3. Po prvi svetovni vojni se je stalno množilo število opuščenih hiš, katerih prebivalci so se izselili in pustili hišo prazno.

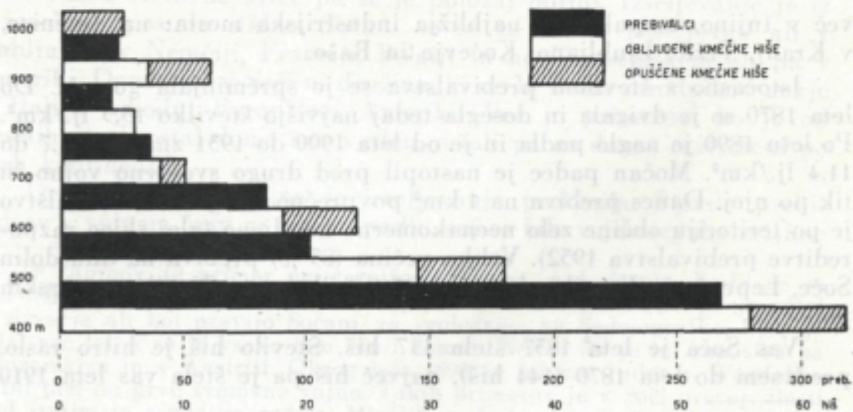
Leta 1952 je štela vas Soča 155 hišnih številk. 129 hiš je bilo naseljenih, v njih je prebivalo 532 ljudi, torej je prišlo na eno hišo 4,1 ljudi. Opuščenih ali že popolnoma podrtih hiš je bilo v Soči 31, od tega so jih 22 zapustili šele zadnjih 50 let, saj so imele leta 1952 še svoje hišne številke.

Naseljenost po višinskih pasovih leta 1952

Metri	Ljudi		Hišnih številk		Kmečkih hiš opušč. obstoj.	
	abs.	%	abs.	%		
400— 500	268	50	68	44	6	56
500— 600	101	19	36	23	7	29
600— 700	85	16	26	17	6	18
700— 800	36	7	11	7	2	8
800— 900	21	4	6	4	—	6
900—1000	23	4	8	5	3	7
nad 1000	—	—	—	—	5	—
Skupno	532	100	155	100	31	124

Zelo poučno je opazovati razporejenost prebivalstva in hiš po višinskih pasovih (glej diagram). Stalna naselitev v Soči ima najnižjo

NASELJENOST PO VIŠINSKIH PASOVIH NA PODROČJU VASI SOČE - 1952.

¹⁰⁸ Primerjaj Cumin, o. c., str. 279—280.

mejo pri 420 m, najvišjo pri 1000 m. Polovica Sočanov živi v višinah 400 do 500 m, 85 % jih živi pod 700 m, le 15 % pa nad 700 m. Najvišja soška kmetija stoji Na Skali v višini 1000 m, malo nižje so hiše Na Skalalah (glej sliko 6). Nekoč je posegla naselitev višje, saj stoje danes opuščene ali že podrtе hiše v višinah 1040—1100 m (nad Lemovjem in Na Skalalah). Res je, da je v absolutnem merilu največ opuščeni

Sl. 6. Skupina kmetij Na Skalalah (975 m), ki so med najvišjimi soškimi kmetijami, štiri kmetije so že opuščene, ena pa je naseljena le poleti

kmetij v dolini (10 % vseh kmetij), vendar je v višinah 900—1000 m naseljenih le dobra polovica kmetij (42 % je opuščeni), medtem ko so nekdanje hiše nad 1000 m prav vse opuščene.

Natančneje si moramo ogledati še strukturo prebivalstva ob času štetja dne 15. marca 1948.¹⁰⁹ Od 537 ljudi je bilo v Soči 243 moških in 294 žensk, to se pravi, da je na 100 moških prišlo 121 žensk, kar je posledica emigracije, saj je od nekdanj hodilo za zaslužkom po svetu več moških kot žensk.

Še lepše nam prikaže vpliv emigracije starostna struktura, posebno primerjava strukture prebivalstva Soče z ono vse Slovenije.

¹⁰⁹ Rezultati popisa prebivalstva 31. marca 1948.

Največja razlika med Sočo in slovenskim povprečjem je močan primanjkljaj moških v letih, ko so za delo najbolj sposobni, t. j. v starosti 10 do 35 let, posebno pa 15 do 25 let. S tem je povezan občuten previšek žensk v tej starosti, saj je v Soči mladih žensk skoraj dvakrat toliko kot moških. Druga posebnost starostne strukture je precej večji delež starejših ljudi, kot pa je normalno v Sloveniji. Ta pojav je nedvomno posledica skromnega kmečkega življenja, ki je močno povezano z naravo.

Starostna struktura prebivalstva 31. marca 1948

Let	m.	ž.	presežek	Let	m.	ž.	presežek
0—5	28	25	3 m.	45—50	17	18	1 ž.
5—10	28	22	6 m.	50—55	14	16	2 ž.
10—15	21	21	—	55—60	14	9	5 m.
15—20	14	25	11 ž.	60—65	5	18	13 ž.
20—25	7	26	19 ž.	65—70	6	9	3 ž.
25—30	12	21	9 ž.	70—75	11	9	2 m.
30—35	11	25	12 ž.	75—80	7	7	—
35—40	26	19	7 m.	80—85	1	6	5 ž.
40—45	19	15	4 m.	nad 85	2	5	3 ž.

Zanimiva je tudi poklicna struktura: V Soči je bil leta 1948 301 kmet, kar znese 83 % vsega zaposlenega prebivalstva. Vidimo torej, da v gospodarstvu absolutno dominira kmetijstvo in da so ostali poklici le nujen privesek. Od kmetov je bilo 23 ljudi brez zemlje, bili so to kmetijski delavci. Med kmeti z zemljo prevladujejo mali posestniki, saj niti eden nima posesti večje od 9 ha, marveč večina od 3 do 5 ha. Vsi kmetje pripadajo privatnemu sektorju, ker kmetijske zadruge v Soči ni. Vsi ostali poklici so slabo zastopani. Delavcev je 25 (7 %), to so gozdni, transportni in obrtniški. Uslužbencev je 17, obrtnikov in trgovcev 8.

Poklicna struktura prebivalstva 31. marca 1948

	Zaposleni			Vzdrževani			Skupno		
	m.	ž.	sk.	m.	ž.	sk.	m.	ž.	sk.
delavci	26	22	48	20	29	49	46	51	97
uslužbenci	8	3	11	5	8	13	13	11	24
upokojnenci	5	1	6	—	1	1	5	2	7
podpiranci	1	8	9	5	2	7	6	10	16
kmetje do 5 ha	80	116	196	34	32	66	114	148	262
kmetje 5—10 ha	36	46	82	14	17	31	50	65	115
obrniki, trgovci	5	3	8	4	6	10	9	9	18
Skupno	161	199	360	82	95	177	243	294	537

Naseljenost

Naselitev Soške doline nad Bovcem je mlada, zato je v ustnem izročilu ohranjen še marsikak podatek, ki nam omogoči ugotoviti glavno smer širjenja naselitve na soškem področju.

Najugodnejši prostor za naselitev je mesto, kjer se Soška dolina ob izlivu Lepenje močno razširi. Če gremo od Bovca po ozki dolini navzgor, je ta sektor prvi širši del doline in najbližji Bovški kotlini, odkoder se je vršilo naseljevanje. Res prav tukaj stoji skupina 12 najstarejših soških hiš, danes imenovanih Pod klancem, Na klancu in Na Kumrčah. Od tod je naselitev prodirala po dolini navzgor in zgodaj posegla v Vrsnik, Pod Skalo ter Na Skalo. Šele zatem so zrastle hiše v najožji dolini Soče same, t. j. Pod bregom, na Črešnjici, v Mišji vasi ter v spodnji Lepenji. Še kasneje je naselitev napredovala na Lemovje in v zgornjo Lepenjo. V zadnjih 115 letih je bilo zgrajenih največ hiš predvsem v Vrsniku, v zgornji Lepenji ter Pod Rožem, ki predstavlja danes središče vasi.¹¹⁰

Mlada naselitev se odraža v današnji zemljiški razdelitvi. Ilesič navaja za Soško dolino nad Bovcem razdelitev na celke in drugotne grude s prevlado celkov. Taka razdelitev je v Posočju izjemna, je pa posledica nastanka vasi iz nekdanjih planin.¹¹¹ Celki prevladujejo predvsem v višjih legah, t. j. je v področjih najmlajše naselitve, medtem ko je v dolini sami posestna pomešanost že večja. Mnogo je takih kmetov, ki imajo danes več kmetij, vendar je zemlja vsake posamezne kmetije vsaj v glavnem zaokrožena. To velja za dolinsko posest, drugače pa je pri senožetih, ki jih ima vsaka kmetija raztresene po pobočjih daleč od domače hiše. Zanimivo izjemo pa ivori parcelacija na Logu v Vrsniku, kjer je še v prejšnjem stoletju bila planina. Planino so okrog leta 1865 razparcelirali, tako je nastala razdelitev zemljišča na široke delce pravilnih oblik.

Vas Soča pripada tipu razloženega naselja.¹¹² Hiše so raztresene po dolinah Soče, Lepenje in Vrsnika ter po bližnjih pobočjih v velikih razdaljah in višinskih razlikah, tako da je od hiš v Koncu Lepenje pa do najvišjih hiš Na Skalah cele 4 ure hoda. Vidimo torej, da o Soči kot »vasi« sploh ni govora, da tvori »vas« le upravna enota — bivša občina.¹¹³ Navadno štejejo za vas Sočo le skupino hiš okrog cerkve, kjer so šola, trgovina, gostilna, pošta, župnišče in krajevni odbor. Vendar predstavljajo te hiše edino manjše strnjeno naselje, a še to je tvorba zadnjih sto let.

Za Bovško kotlino kot za Koritnico so značilna sklenjena naselja z zemljiško razdelitvijo na grudaste delce. Živo nasprotje temu sta Soča in Trenta z razloženo naseljenostjo in drugotnimi grudami in

¹¹⁰ Ta odstavek sem prevzel delno po avstrijski hišni numeraciji, delno pa po ustnem izročilu domačinov, ki se v glavnih potezah sklada z numeracijo, v nekaterih podrobnostih pa odstopa od nje.

¹¹¹ Ilesič Svetozar: Sistemi poljske razdelitve na Slovenskem, Ljubljana 1950, str. 87 in priloženi zemljevid.

¹¹² Ilesič Svetozar: Kmečka naselja na Primorskem., G. V. 1948/49, str. 219.

¹¹³ Nekdanjo soško občino so leta 1953 razdelili v 2 naselji: Sočo in Lepenjo. V Lepenjo so združene hiše v dolini Lepenje in Za Otoki, naselje ima po štetju 1953 29 gospodinjstev s 105 prebivalci. Soča združuje ostale domačije — 115 gospodinjstev s 451 prebivalci.

celki.¹¹⁴ Od kod ta razlika? Dvorský¹¹⁵ je bil mnenja, da je razložena naseljenost v Posočju ostanek prvotne slovanske naselitve. Nice¹¹⁶ pa je precejeval vlogo površinskega faktorja in je trdil, da je razloženo posledica razmetanosti drobcev uporabne obdelovalne zemlje. Ilešič¹¹⁷ je njegovo teorijo zavrnil z dejstvom, da so Srpenica, Žaga in Log pod Mangrtom sklenjene vasi, kljub temu, da je tam razmetanost obdelovalnih površin prav taka kot v Soči in Trenti. Razlika v tipih naselij je nastala zaradi različnega zgodovinskega razvoja: V Bovški kotlini je naselitev že stara, medtem ko sta se Soča in Trenta šele kasno razvili iz nekdanjih planin.

Hiše navadno stoje posamič, oddaljene druga od druge vsaj 100 m. Sklenjeno skupino tvorijo le hiše Pod Rožem, kjer je danes center vasi. Vendar med temi hišami ni niti ene kmečke hiše, temveč so to novejše zgradbe, ki služijo upravi, šolstvu, gostinstvu, trgovini itd. Tako po dolini kot po pobočjih pa stoji ponekod tudi nekaj kmečkih hiš tik druga ob drugi, kot je to primer Na Kumrčah, v Lepenji, v Mišji vasi in na Lemovju. Večinoma pa so hiše razporejene v enakomernih razdaljah druga od druge, tako da bi bilo težko postaviti mejo med razloženo naseljenostjo in posameznimi zaselki.

Soške hiše pripadajo alpskemu tipu. Imajo debele kamnite zidove in leseno ostrešje. Navadno stoje prislonjene v breg in so zato z ene strani pritlične, z druge pa enonadstropne (glej sliko 7). Pri tleh sta dva prostora — hlev in klet. Navzgor peljejo lesene stopnice na hodnik, ki zavzema polovico dolžine hiše. S hodnika se stopi v kuhinjo, kjer danes večinoma stoji štedilnik, vendar pa še ni daleč čas, ko so v vseh soških hišah kuhali še na odprtih ognjiščih. Ognjišča so marsikje še ohranjena, izključno na njih kuhajo danes še v petih hišah. Nekaj soških hiš ima grajen dimnik izven hiše, zato da se lesena streha zavaruje pred ognjem. Iz kuhinje je vhod v izbo, kjer stoji v kotu velika kmečka peč, kurjena iz kuhinje. V izbi preživljajo Sočani dolge zime, najraje zbrani okrog peči. Hiše imajo poleg izbe še eno ali dve kamri, kjer stoje postelje in skrinje, imenovane banjke. Tla v izbi in kamrah so lesena, v kuhinji pa navadno iz kamna. Podstrešje je zelo obsežno. V njem spravljajo seno in kurjavo, včasih pa je kot zagrajen v kamro.¹¹⁸ Vse soške hiše imajo zelo strme štirikapne strehe, podaljšane še nad hodnik. Krite so največ z deskami, le novejše z opeko ali pločevino.

Gospodarskih poslopij poleg hiše navadno ni, saj uporabljajo v gospodarske svrhe podstrešje in klet. Najti je seveda izjeme, kjer poleg hiše stoji še cela skupina poslopij, kot n. pr. hlev za koze, hlev za prašiča, klet za krompir, drvarnica, mlekarnica (za sirjenje mleka)

¹¹⁴ Ilešič, o. c., str. 218—219.

¹¹⁵ Dvorský, o. c., str. 60.

¹¹⁶ Nice Bruno: *La casa rurale nella Venezia Giulia*, Bologna 1940, str. 14—15.

¹¹⁷ Ilešič, o. c., str. 219.

¹¹⁸ Primerjaj Nice, o. c., str. 15—17.

in mlečnica (shramba za mleko). Pogosto stoji poleg hiše še majhna lesena stavba z odprtim ognjiščem, na katerem kuhajo poleti, ko je v hišah prevroče.

Najpomembnejša gospodarska poslopja so »presta je«, ki jih je v Soči vsaj še enkrat toliko kot hiš. Stojе po senožetih do višine 1300 m. Spodaj so zidane iz kamna, ostrešje pa je leseno. Pri tleh je hlev, kamor priženejo živino pozimi ali spomladi, pod streho pa spravljajo seno (glej sliko 8).

Posebej moram omeniti še stavbe na planinah. Vsaka planina ima eden ali dva stanova, imenovana tudi »gudrt«. Tak stan služi istočasno

Sl. 7. Značilna soška hiša, stoji v bregu, je vrhhlevna in ima veliko podstrešje. Spodaj sta hlev in klet, nad tema kuhinja, hiša in dve kamri. Ostrešje je visoko, streha krita s škodlami

za prebivališče pastirjem, za izdelavo in shranjevanje sira ter za zavetišče živini. Osrednji prostor je kuhinja, odkoder je na eno stran vhod v shrambo za sir, na drugi strani pa je prostor za molžo, naprej pa hlev. V podstrešju spijo pastirji, včasih spravljajo tja tudi seno. Značilno za stanove soških planin je, da so razmeroma majhni, saj Sočani ženejo v planino edinole ovce in koze. Stan je v dolžino precej razpotegnjen, z ožjo stranjo je vdelan v pobočje, tako da se shramba za sir nahaja deloma že v zemlji, nasprotni del stanu, kjer so hlevi, pa je grajen v nadstropjih.

Naj na tem mestu dodam še nekaj besed o razmerah v Soči v zadnjih desetletjih preteklega stoletja, predvsem o življenjskem standardu Sočanov pred 80 do 100 leti: Prirodni prirastek je bil takrat zelo velik, zato je število prebivalstva hitro naraščalo. Ker jim zemlja ni nudila dovolj sredstev za življenje, je kljub trdemu delu življenjski standard padal. Sočani so živeli sila skromno. Njih hrana je bila enolična. Jedli so čompe (krompir), polento, skuto, sir, žrbado (kislo

repo), kaps (kislo zelje) in skutnico (na kropu zakuhana pest skute in pest koruzne moke). Jedi so belili s sadlom (v kepe stisnjena in na zraku ali v dimu posušena svinjska mast). Le ob praznikih je prišlo na mizo meso. Kruh so še pred 60 leti v večini soških hiš požnali samo po imenu, pekli in jedli ga niso nikdar. Vidimo torej, da so se Sočani hranili izključno s tem, kar so pridelali doma. Tudi obleko so izde-

Sl. 8. Prestaja — zanimiva kombinacija hleva in senika, ki je značilna za ozko področje na Bovškem in je vezana na periodične selitve drobnice

lovali iz domačih surovin: iz volne in konoplje, ki so jo delno kupovali tudi na Koroškem. Predli so sami doma, tkat pa so nosili tkalcu. Ta jim je stkal moško blago iz volnenega in konopljenega prediva, žensko pa samo iz volnenega. Nato so blago nesli v Trbiž »mongat« in barvat. Moški so nosili kratke hlače in srajce, za zimo pa so imeli kožuhe. Ženin za poroko ni imel svoje obleke, niti ne svojih čevljev. Navadno so namreč vsi nosili lesene coklje, obite z žebli. Namesto nogavic so obuvali v coklje cunje. Tudi razsvetljava je bila zelo preprosta. Svetili so si s trskami, prižigali pa s kresilnim nožem in gobo. Šele okrog leta 1880 so začeli uporabljati petrolej. Ko so v letih 1880 do 1890 začeli hoditi Sočani za delom po svetu, so se pogosto vračali domov in so s seboj prinesli marsikatero novost ter tako počasi spremenili stari način življenja. Kljub dobrim stikom s svetom pa so Sočani obdržali še v marsičem stare navade, vsekakor pa so ostali vse do danes delavni in skromni ljudje, pošteni in prijazni do vsa-

Gospodarstvo

(Splošni pregled)

Struktura zemljiških kategorij, ki pove, v kakšne svrhe se izkorišča površina soške občine, nam plastično predoči, katere panoge prevladujejo v gospodarstvu, s čim se Sočani bavijo in od česa žive. Ker so nam na razpolago podatki za leti 1900 in 1951, lahko tudi ugotovimo dosednji razvoj in tendenco razvoja v bodočnosti.

Način izkoriščanja zemljišča¹¹⁹

	1900		1951	
	ha	%	ha	%
njive	41	0,66	17	0,28
travniki, senožeti	461	7,44	370	6,02
pašniki	2351	37,59	2315	37,67
gozd	2116	34,12	2160	35,14
rodovitna površina	4949	79,81	4862	79,11
nerodovitna površina	1252	20,19	1284	20,89
Skupno	6201	100,00	6146	100,00

Leta 1951 je znašala celokupna površina 6146 ha, od tega 87,5 % (5371 ha) v državni in 12,5 % (775 ha) v privatni lasti.¹²⁰ Državni sektor je številki sodeč zelo močan, vendar njegovo pomembnost močno zmanjša dejstvo, da zavzema predvsem vso nerodovitno površino in gozd ter večino pašnikov, medtem ko ne obsega nič travnikov in njiv. Vse njive in travniki so privatna last. Površin združnega sektorja Soča nima, ker nima kmetijske obdelovalne zadruga.

Dobra petina površine (1284 ha ali 21 %) je nerodovitna, saj teritorij Soče zajema tudi najvišje gorske hrbte in strma pobočja. Rodovitne površine ostane skoraj štiri petine (4862 ha ali 79 %). Močan je delež gozda (2160 ha ali 35 %), tako da vse nekmetijske površine zavzemajo dobro polovico soških tal. Pri nekmetijskih površinah absolutno dominira živinorejska, pretežno ekstenzivna izraba tal. Pašnikov ima Soča ogromno (2315 ha ali 37 %), dosti tudi senožeti (355 ha ali 6 %), zelo malo pa je travnikov (15 ha ali 0,25 %). Obdelovalne površine, t. j. njiv in vrtov, je prav tako izredno malo (17 ha ali 0,25 %).

Zanimiva je primerjava današnjega stanja z razmerami leta 1900. V teh petdesetih letih je doživela največjo spremembo kultivirana površina: Površina njiv se je zmanjšala za 150 %, površina travnikov za 25 %. Malenkost so nazadovali tudi pašniki (1 %), in sicer največ v korist gozda (2 %). Celotna rodovitna površina je v tem času nazadovala za 2 %, razširila pa se je nerodovitna površina.

¹¹⁹ Podatke za leto 1900 sem dobil v Ortsrepertoriju, podatki za leto 1951 pa so rezultat popisa zemljiških kategorij in posevkov z dne 31. maja 1951.

¹²⁰ Rezultati popisa zemljiških kategorij in posevkov 1951.

Mnogo nam pove popis gospodarstev v območju KLO Soča leta 1948.¹²¹ Vseh gospodarstev je bilo takrat 139, od tega je bilo 100 kmetijskih, 39 pa ostalih. Med temi so imeli uslužbenci 12 gospodarstev, delavci 15, obrtniki 4, upokojenci 4, podpiranci 3 in trgovci 1 gospodarstvo. Pristaviti pa je treba, da je v njih navadno samo gospodar obrtnik, delavec ali uslužbenec, ki hodi na delo drugam, ima pa manjšo zemljiško posest, na kateri dela njegova družina.

Sila poučna je **posestna struktura**, ki nam jo daje popis s tem, da vsa kmetijska gospodarstva razvrsti po velikosti. Nobena soška kmetija ni večja od 9 ha, velika večina ima le 2 do 5 ha zemlje. Razporeditev kmetijskih gospodarstev po velikosti je naslednja:

0,01—0,50 ha	2 gosp.
0,50—1 ha	2 gosp.
1—2 ha	10 gosp.
2—3 ha	18 gosp.
3—4 ha	19 gosp.
4—5 ha	20 gosp.
5—6 ha	14 gosp.
6—7 ha	7 gosp.
7—8 ha	4 gosp.
8—9 ha	5 gosp.
neznano	1 gosp.

Skupno 100 gosp.

Ker je torej v Soči kmetijstvo prevladujoča gospodarska panoga, moramo svojo pozornost obrniti predvsem v to smer. Soško kmetijstvo je ohranilo iz preteklih časov še večino oblik in metod dela, ki so se v krajih, ki imajo tesnejši stik s svetom, razvile in modernizirale. Gospodarjenje je močno ekstenzivno, le v majhni meri se je začela intenzifikacija. Kot pred 100 leti, tako tudi danes teži vsak posamezen obrat za popolno lastno preskrbo in jo v marsičem še vedno dosega.

Zelo poučno si je ogledati gospodarsko strukturo povprečnega kmetijskega obrata, saj se nam pri tem nehote porajajo primerjave s kmetijskimi gospodarstvi nekje drugje v Sloveniji, bodisi z gorskimi živinorejskega tipa, kot so na primer v Bohinju ali na Kočevskem, bodisi z nižinskimi poljedelskega tipa, kot so n. pr. na Murskem polju ali v Vipavski dolini.

Da dobimo prerez skozi vse oblike in vrste soškega kmetijskega gospodarjenja, sem vzel za primer 25 gospodarstev, ki leže v različnih višinah in različnih položajih porazdeljena po vsem soškem področju. Vsa se v prvi vrsti bavijo s kmetijstvom, le pri nekaterih se je zaradi nezadostne ekonomske baze v kmetijstvu težišče delno ali popolnoma prestavilo v druge pridobitne panoge (obrt, gostilna, delo v gozdu).

Vsa gospodarstva sem razdelil v tri skupine: V prvi so taka z dobro ekonomsko bazo, to se pravi, da so to vsaj za soške razmere trdne kmetije. V drugi skupini so gospodarstva, ki pridelajo oziroma

¹²¹ Rezultati popisa prebivalstva 31. marca 1948.

pride komaj še toliko, da preživijo svoje ljudi. V tretji skupini pa so gospodarstva, katerih dohodek iz kmetijstva je absolutno nezadosten. Zato je v njih opaziti težnjo po opuščanju kmetijstva kot glavne pridobitne panoge in po iskanju zaslužka drugod. Pripominjam pa pri tem, da sem razporedil kmete po njih ekonomski moči samo glede na razmere v Soči, ne pa v primerjavi z vso Slovenijo. Če namreč smatram za trdnega kmeta nekoga, ki pridelal na 20 arih njiv mernik koruze in 1000 kg krompirja ter na 5 ha košenice redi 2—3 krave in 25 ovac in koz, s tem še zdaleka ni rečeno, da bi bila taka kmetija štrdnac tudi v slovenskem merilu. Nasprotno: celo najpremožnejši soški kmet bi se nam zdel reven, če bi ga primerjali s kmeti iz ravninskih ali gričevnatih predelov Slovenije.

Struktura soških gospodarstev¹²²

Št.	Kmet	Viš. m	Preb.	Njive a	Košen. a	Kromp. kg	Gov.	Drob.
I.	88 Vrhč	500	2	32	591	2560	4	2
	89 Možinc	500	3	27	554	1250	3	8
	106 Melenč	450	4	14	693	810	2	27
	57 Matic	900	3	17	680	1020	4	41
	85 Brdar	700	5	10	395	540	4	2
	79 Gašper	700	5	14	682	675	3	11
	139 Strojce	500	3	21	303	1200	1	51
	119 Klínar	450	7	20	534	1200	1	48
	147 Štuli	400	5	16	350	800	1	48
II.	2 Peterca	400	3	19	281	1110	—	29
	9 Lukež	450	5	25	334	625	1	36
	132 Jernejc	400	4	10	476	475	—	42
	141 Kavšč	450	3	20	374	875	—	30
	115 Fiksa	450	3	16	439	780	1	41
	101 Pologar	450	3	16	355	750	2	4
	134 Gajger	650	4	15	468	876	1	35
	40 Kobišč	850	6	17	159	830	—	49
	62 Lepočar	900	3	14	321	840	—	33
III.	75 Korejčnik	750	4	15	372	900	—	27
	124 Tonšč	450	6	10	409	600	—	29
	68 Marinčič	650	4	8	296	400	—	17
	18 Monkež	450	3	14	165	675	1	—
	51 Mlinar	500	4	4	60	240	1	1
	12 Kufnik	450	6	8	89	380	1	—
	49 Martin	950	3	5	82	200	—	4
	Povprečje	575	4	15	363	816	1	26

Kmetje 1. skupine imajo sorazmerno velike površine tako njiv kot košenice (povprečno 19 a oziroma 531 a), pridelajo mnogo krom-

¹²² Podatki so prevzeti iz gospodarskih listov kmetijskih gospodarstev KLO Soča za leto 1951 (april), občinski ljudski odbor Bovec, dopolnjeni pa po lastnih zapiskih na terenu poletj 1952.

pirja (povprečno 1100 kg) in rede veliko živine (povprečno 52 enot).¹²³ Njih kmetije leže na dobrih rodovitnih tleh. Vrhč ima zemljo na Logu v Vrsniku, na ilovnatih tleh in ima zato mnogo njiv in travnikov. V dolini tik ob Soči imajo kmetije Možinc, Melenč in Štuli, vendar na bolj suhih peščenih tleh, prvi Pod bregom, drugi Na Koritih, tretji v spodnji Lepenji. V Vrsniku imata svojo zemljo Brdar in Gašper, prvi Na brdu, drugi na Črči. Brdarjeva je še delno ilovnata, Gašperjeva pa že peščena. Gašper ima poleg te kmetije še drugo na Črnelih, kjer prebiva vse poletje, čez zimo pa se vsa družina preseli na Črčo. Strojčeva kmetija leži v Lepenji na ostankih prodnate terase, Klinarjeva pa prav v dnu doline blizu vode. Klinarjevi imajo zemljo in hišo tudi v Koncu Lepenje, kjer prežive vso poletno polovico leta. Matic je največji hribovski kmet, posestvo ima visoko Na Skali na apniškem pobočju.

Med trdnimi kmeti prevladujejo taki, ki rede po nekaj glav goveje živine. Rejo ovac so navadno popolnoma opustili, vse svoje gospodarstvo intenzivirali in ga preusmerili v govedorejo. Tisti trdni kmetje, ki pa ne rede po več glav goveje živine, imajo zato tem več ovac. Njih način gospodarstva je popolnoma ekstenziven in v Soči prvoten, govedorejci pa predstavljajo mlajšo in naprednejšo obliko gospodarjenja. Govedoreja prevladuje pri Vrhču, Možincu, Brdarju in Gašperju, torej pri kmetih, ki imajo svojo zemljo v dolini, večinoma na zadosti vlažnih tleh. Ovčereja dominira na bolj suhih ali višjih tleh, t. j. pri Štuliju, Strojcu in Klinarju. Vmesno stopnjo predstavlja gospodarstvo Matica in Melenča, od katerih ima prvi košenice visoko v pobočju, drugi pa svojo zemljo na slabših tleh v dnu doline.

2. skupino tvorijo kmetije, ki so po površinah manjše od zgoraj prikazanih (povprečno 17 a njiv in 359 a košenic), slabše pa tudi po ekonomski moči, saj pridelajo manj krompirja (povprečno 800 kg) in rede manj živine (povprečno 40 enot). Zemlja je povsod peščena, ponekod pa celo skalnata in pusta. Relativno dobro zemljo imajo kmetije, ki leže v dnu doline na ostankih teras, to so Peterca Pod klancem, Lukež na Kumrčah, Jernejc Za Otoki, Kavšč na Logu v Lepenji, Fiksa v Mišji vasi in Pologar na Črešnjicah. Slabšo zemljo imajo kmetije, ki leže više na apniških pobočjih nad dolino. To so Gajger v Koncu Lepenje, Kobišč na Lemovju in Lepočar v Lepoči pod Ščanovicami.

Značilno za vso to skupino je, da rede veliko ovac in koz, celo več kot »trdne kmetije«, zato pa le nekatere med njimi premorejo tudi eno kravo, predvsem tiste v dnu doline. Na spodnji meji te skupine so še kmetje, ki komaj še za silo preživljajo svojo družino, n. pr. Lepočar, Jernejc in Kobišč.

¹²³ Sočani običajno štejejo eno kravo za 10 ovac. Odnos je še enkrat večji kot drugje v Sloveniji in sicer zato, ker soške ovce in koze prežive velik del leta na paši v planini, v gozdu ali pa po že pokošenih travnikih ter je zanje potrebna krma le za zimske mesece. Nasprotno pa soških krav nikdar ne pasejo, temveč jih vse leto rede v hlevih in seveda tako potrebujejo mnogo več sena.

V 3. skupini so združeni kmetje, katerih ekonomska baza je nezadostna. Predvsem so to majhne in slabe kmetije z minimalnim donosom. Po površini so trikrat manjše od »trdnih kmetij« (povprečno 9 a njiv in 160 a košenic), pridelajo tudi trikrat manj krompirja (povprečno 370 kg), največja pa je razlika v živinoreji (14 enot). Od zgoraj navedenih kmetov se štirje bavijo samo s kmetijstvom, seveda samo z ovčerejo. Vse te štiri kmetije leže na zelo slabih, prodnatih ali gruščnatih tleh. Na najboljšem je še Tonšč, ki ima zemljo v dnu Lepenje, je pa ta zemlja polna odlomov in podorov ali pa leži tik ob vodi. Že višje Pod Skalo v Vrsniku ima zelo majhno domačijo Marinčič, še višje Pod Zjabei pa je Korejčnikova hiša, ki stoji na krčevini v gozdu in ima malo sonca ter kamnito zemljo. Na teh treh kmetijah redijo še nekaj ovac in pridelajo malo krompirja, vendar jim to, kar pridelajo doma, nikakor ni dovolj, da bi vsaj za silo živeli. Zato skrcijo svoje potrebe na minimum, si iščejo priložnostnega zaslužka (moški v gozdu, ženske v gostilnah). Med vsemi soškimi kmeti pa je na najslabšem Martin, čigar kmetija je danes edina še obljudena Na Skalah. Nekoč je bilo tu 6 kmetij, a so vse drugo za drugo opustili, ljudje so se preselili v dolino ali pa so šli v svet, saj jim je domača zemlja dajala premalo sredstev za življenje. Martinovi se zadnja leta vsako zimo preselijo v dolino, zato je pričakovati, da bodo tudi to kmetijo kmalu opustili.

V to skupino sem štel tudi Monkeževo, Mlinarjevo in Kufnikovo gospodarstvo, ker je njih kmetijstvo enako zgoraj opisanim. Nekoč so ti ljudje živeli samo od kmetijstva, sčasoma pa so prenesli težišče svojega dela v druge panoge, saj jim je kmetija sama dajala premalo sredstev. Danes je Monkež mizar, njegov sin lovec, Mlinar ima žago, Kufnik pa majhno gostilno. Krompirja pridelajo samo za svoje potrebe in rede le po eno kravo. Ta gospodarstva tvorijo prehod iz kmetijskih v nekmetijska.

Poljedelstvo

Ceprav obdajajo vas Soča visoke gore, klimatski pogoji za poljedelstvo niso tako slabi, da bi onemogočali njivske kulture. Fenološki podatki nam namreč povedo, da je vegetacijska doba dovolj dolga celo za zahtevne kulture: Breskev cvete že okrog 20. aprila, češnja in hruška okrog 10. maja.¹²⁴ V dolini orjejo in sejejo sredi aprila, na prisojnih pobočjih že prej. Konec aprila tudi že pasejo, medtem ko začno kositi v drugi polovici junija.¹²⁵ Odločilen faktor, ki preprečuje, da bi poljedelstvo zavzelo količkaj večji obseg, je nedvomno silna razgibanost terena in močna nagnjenost vseh površin, zaradi česar se prst nikjer ne more razviti v zadostni količini in kvaliteti. Že petro-

¹²⁴ Poročila fenološke službe za leto 1950 in 1951, Hidrometeorološki zavod LRS.

¹²⁵ Podatki zbrani na terenu od domačinov.

grafska osnova je slaba: Prevladuje dachsteinski apnenec, iz njega nastali fluvioglacialni prod ter melišča in podori. Vendar bi kljub temu marsikje nastala vsaj slaba peščena zemlja, če ne bi zaradi silne nagnjenosti vseh pobočij močno delovala denudacija oziroma če ne bi plodne prsti povsod odnašali plazovi. Tako pa so področja za poljedelstvo uporabnih tal omejena bodisi na dolinsko dno, bodisi na ostanke starih nivojev nad dolino. Danes je največ njiv na rečnih terasah ob Soči, Lepenji in Vrsniku, precej jih je tudi na nivojih na

Sl. 9. Rut na Lemovju (850 m), izkrčen v gruščnatem pobočju in terasasto obdelan. Delno ga pokrivajo njivice krompirja, delno pa senožet

Lemovju (glej sliko 9) in Na Skali. Najvišje segajo Na Skalah, kjer dosežejo 1050 m višine.

Bela žita v Soči ne uspevajo, ker je plast plodne prsti pretanka in preveč peščena. Pač pa raste na tretjini hektara¹²⁶ koruza, ki pa je omejena na dno doline in izgine takoj, čim se le malo dvignemo. Gojiti so jo začeli v času, ko Sočani še niso imeli stikov s svetom, potrebovali pa so kalorično hrano, da jim ni bilo treba nositi težkega krompirja na visoke planine. Koruza predstavlja še danes glavno hrano v planinah in jo zato še vedno sadijo. Vendar ima minimalen donos in nikakor ni rentabilna ter jo zato tudi opuščajo. Včasih je v Soči uspeval tudi činkvantin, a je zaradi premajhne rentabilnosti odstopil mesto donosnejšemu krompirju.

¹²⁶ Popis zemljiških kategorij in posevkov 1951.

Ves ostali delež njivskih površin (16,7 ha) zavzema krompir,¹²⁷ ki ga Sočani imenujejo »čompe«. Uspeva na slabih peščenih in sušnih tleh prav od prodov tik ob vodi pa do najvišjih nivojev Na Skalah. Kolobarjenje na soških njivah ne pride v poštev, saj krompirja ne more zamenjati nobena druga kultura. Zato pa krompir zelo gnojijo z ovčjim gnojem, kateremu se imajo Sočani zahvaliti, da jim krompir leto za letom na istih tleh tako dobro uspeva. Donos se namreč giblje nad 50 q na ha, pri tem pa je pridelek celo visokokvaliteten, tako da ga že dolgo časa prodajajo kot semenskega po vsem Primorskem, pred leti so ga izvažali celo v Italijo.

Kot vmesni kulturi uspevata fižol (6 ha) in buče (2 ha), na vrtovih pa rasteča repa in zelje. Zanimivo je, da je še pred 50 leti tukaj rasla tudi konoplja, ker so Sočani konopljeno predivo potrebovali za doatek k volni, iz katere so sami tkali blago.

Od sadnega drevja uspevajo v Soči jablana, hruška, tepka in oreh. Rastejo po travnikih okrog hiš in jih nihče ne neguje. Dobro obrodi edinole oreh, kvaliteta in donos ostalih sta pa slaba. Vse sadje pojedjo doma ali pa stiskajo iz njega mošt.

Gozdarstvo

Kljub temu, da pokrivajo gozdovi 35 % teritorija,¹²⁸ so vendar za Sočane razmeroma majhnega pomena. Gozd je namreč večinoma slabe sestave, v dnu doline ga ni, porasla so le pobočja v višjih legah in strminah. Eksploatacijo ovirata visoka lega in težka dostopnost. Poleg tega je ves gozd državna last in imajo Sočani v njem le pravico do sekanja.

Zanimivo je pogledati, kako je gozd zadnjih 100 let menjal lastnike in kakšen vpliv je imelo to na soško gospodarstvo.¹²⁹ Sprva je bil ves gozd državna last. Sočani so imeli v njem le servitutne pravice do paše in lesa za lastno porabo. Po letu 1848, verjetno pa šele okrog leta 1880 je država odstopila gozd v last 152 hišnim posestnikom. Vsaka teh 152 hiš je morala državi plačevati letno po 2 goldinarja. Sočani so imeli do gozda vse pravice in so se šli za lastnike. Hišna številka je bila v Soči včasih več vredna kot hiša sama, saj je bila nanjo vezana lastnina gozda. Zato so tudi hišne številke drago prodajali. Zaradi paše pa gozda niso razdelili med posameznike, temveč so ga uživali skupno in so v ta namen volili gozdno starešinstvo. Sčasoma je prišlo do personalne unije med starešinstvom in občinskim odborom. S tem je pojem srenjskega gozda polagoma prešel v pojem občinskega. Ko je bila leta 1924 pod Italijo vsa občinska lastnina proglašena za državno last, je gozd postal državen. Tako je še danes

¹²⁷ Popis zemljiških kategorij in posevkov 1951.

¹²⁸ Popis zemljiških kategorij in posevkov 1951.

¹²⁹ Podatke o tem sem dobil pri Komacu Jožefu p. d. Miklavčiču in pri Kavsu Frideriku p. d. Štrolu ter v občinskem arhivu.

državna lastnina in kmetje nimajo v njem pravice do paše in sečnje. Paša jim je bila že mnogokrat prepovedana, les pa morajo kupiti na panju in ga sami posekati. Gozd torej za soško gospodarstvo nima posebnega pomena, saj imajo Sočani od njega edino to korist, da je pri sekanju in spravilu lesa stalno zaposlenih ca. 20 delavcev — soških kmetov.

Ko so začeli v Trenti v 16. stoletju kopati in taliti železno rudo, se je začelo sekanje gozda. Sekali so med drugim tudi na soškem ozemlju, saj so na Kršovcu med Sočo in Koritnico stale kovačije, ki so potrebovale mnogo lesa. Tudi kasneje, ko so plavži prenehali z delom, so vsako leto posekali 200 do 500 m³ lesa za drva, ki so jih potem plavili po Soči. Pri Čezsoči so jih lovili iz vode in jih vozili v Bovec za kurjavo. S plavljenjem drv so prenehali šele po letu 1875.¹³⁰

Gozdna površina se je sicer v zadnjih 50 letih povečala,¹³¹ silno pa je padla kvaliteta, tako da raste danes tam, kjer je bil še v začetku stoletja lep, visok in debel gozd, le redko posejano in drobno drevje ter grmičevje. Slaba kvaliteta je posledica prekomernega in nepravilnega sekanja, bodisi med prvo svetovno vojno, bodisi za časa Italije.¹³²

Danes sekajo gozd na dveh mestih: v Zjabcih v Vrsniku predvsem smreko in jelko, pod planino Zagrében nad Lepenjo pa največ bukeve. Sekajo skozi vse poletje; ko se jeseni prične dež, spravljajo les v dolino. Če zima ni snežena, sekajo tudi pozimi, sicer pa tedaj delo stoji. Spomladi spet spravljajo in obdelujejo že posekan les. Sekati pa začno takoj, ko preneha pomladno deževje. Iz Vrsnika spravljajo smrekove hlude po žižnici do ceste, jih tu neobdelane nalagajo na kamione in vozijo na žago v Bovec. Bukov les prav tako pripelje žižnica izpod planine Zagrében do ceste v Lepenji, tu delajo bukova drva in jih prodajajo direktno v Gorico. Pri sečnji in spravilu lesa je stalno zaposlenih 20—30 delavcev, ki so vsi domačini in jim je to delo le vzporedni poklic, saj imajo doma še kmetijo.

Ker Sočani nimajo nič lastnega gozda, morajo vsako leto kupovati les, ki ga potrebujejo za kurjavo ali za popravilo streh in senikov. Mnogo smrekovih desk gre za kritje streh, saj je življenjska doba lesenih streh le 20 do 25 let, hiš pa je 150, torej za samo kritje porabijo letno ca. 100 m³ lesa. Poleg tega porabijo mnogo lesa tudi za hišna ostrešja, za gradnjo in kritje številnih prestaj ter še za druga popravila. Zagi sta v Soči dve: prva na Vrsniku, druga na Lepenji. Obe žagata deske izključno za domačine. Delata največ jeseni in spomladi, ko so vode največje.

¹³⁰ O plavljenju drv ve v Soči mnogo povedati Štol, ki je kot mlad fant drva sam plavil še leta 1875. Pravi, da so s plavljenjem končali le nekaj let zatem, ne ve pa za vzrok.

¹³¹ Spezial-Ortsrepertorium 1900 in popis zemljiških kategorij 1951.

¹³² Veliko škodo je napravila prva svetovna vojna, ko so Avstrijci posekali obsežen smrekov gozd v zgornji Lepenji ter mnogo dreves v višinah okrog Krna.

Živinoreja

Skoraj polovico soškega teritorija pokrivajo travnate površine,¹³³ zato je povsem razumljivo, da je živinoreja najpomembnejša gospodarska panoga. Istočasno je tudi najstarejša, saj nam zgodovina dokazuje, da so bile v zgornjem Posočju planine že v srednjem veku in se je verjetno tudi vas Soča razvila iz ene teh starih planin.¹³⁴

Sočani so nekoč gojili precej več živine kot danes. Leta 1900 je bilo v Soči stanje živine naslednje: 1 konj, 86 govedi, 3533 ovac in 92 prašičev.¹³⁵ Popis leta 1951¹³⁶ pa navaja naslednje stanje: 1 konj, 130 govedi, 2083 ovac, 863 koz in 66 prašičev. Absolutno kot relativno že od nekdanj prevladujejo ovce in koze nad govejo živino in prašiči, kar je značilno za vse Bovško. Vendar je v zadnjih 50 letih število ovac in koz padlo od 3500 na 2900, če vzamemo, da so pri štetju leta 1900 šteli koze skupaj z ovcami. Število govedi je v tem času naraslo od 86 na 130. Soška živinoreja se torej preusmerja od ekstenzivne ovčjereje v bolj intenzivno govedorejo, vendar pri tem celokupno število živine pada.

V preteklem stoletju, ko je v Soči živelo okrog 800 ljudi, je bil življenjski standard silno nizek. Sočani niso namreč hodili po svetu za zaslužkom, temveč so vsi živeli od tega, kar so pridelali doma. Ker je število prebivalstva raslo, so bile tudi potrebe vedno večje. Zato so sekali gozd in širili površino senožeti in pašnikov, travnike so spreminjali v njive, samo da bi čim več pridelka iztisnili iz zemlje. Površina planin je zelo narasla, na njih so lahko pasli še enkrat toliko živine kot danes. Borba za obstanek je prišla celo tako daleč, da so Sočani, moški in ženske, dan za dnem skozi vse poletje hodili na pašnike v višine okrog 2000 m, tam želi travo in jo v vrečah nosili v dolino, samo da bi mogli čez zimo prerediti nekaj ovac več. Ko se je po letu 1890 začelo izseljevanje, je mnogo ljudi odšlo v svet, s tem se je potreba po nerentabilnem izkoriščanju vsakega koščka zemlje zmanjšala in število živine je nazadovalo. Posebno je število padlo v prvi svetovni vojni in takoj po njej. Jugoslovansko-italijanska meja je Sočanom odrezala dve veliki planini, Lepoč in Pod Kolom. Italijani so tudi prepovedali sekanje gozda, zato so se planine hitro zaraščale in pašna površina se je manjšala.¹³⁷ Vse to je imelo negativne posledice za razvoj živinoreje. Najvažnejše pa je bilo verjetno to, da so se stalno boljšale zveze s svetom, kjer je bil zaslužek lažji in življenje boljše. Sočani so rajši šli delat na tuje, kot pa da bi se trudili po

¹³³ Popis zemljiških kategorij in posevkov 1951.

¹³⁴ Plešič: Kmečka naselja na Primorskem, str. 219; Cumin, o. c., str. 276.

¹³⁵ Ortsrepertorium 1900.

¹³⁶ Popis živine 15. januarja 1951, Statistični zavod LRS.

¹³⁷ V času Avstrije je imel vsak pastir vedno pri sebi sekuro, da je trebil mlado drevje in grmovje ter tako širil pašno površino. Italijani so to prepovedali.

domačih hribih in pri vsem napornem delu zaslužili le za zelo skromno življenje. Pa tudi tisti, ki so ostali doma, so si iskali dela nekje izven kmetijstva — v trgovini, gostinstvu, obrtih ali prometu.

Iz navedenih vzrokov je število ovac in koz stalno nazadovalo, počasi pa je raslo število goveje živine, ki je z bolj stalnim dajanjem mleka nadomestila prejšnje ovce in koze. Večina kmetij redi danes po 1—3 krave, ker od njih dobivajo mleko skoraj vse leto, medtem ko ovce dajejo mleko predvsem poleti, ko se pasejo na planinah.

Reja goveje živine prinaša v gospodarstvo Soče svojevrsten preobrat: Za govedo namreč soške planine, ki so strme in skalnate, niso uporabne, ker ne nudijo zadosti paše. Zato govedo izkorišča krmno bazo izključno v dolini. Zmanjšanje količin sena, s katerimi bi lahko prerediti drobnico preko zime, pa povzroča zmanjšanje števila ovac in koz in pušča visoke gorske poletne pašnike neizkoriščene. Takšno je stanje danes: Intenzifikacija živinoreje je povzročila, da se krmna baza v dolini izkorišča do skrajnosti, planinski pašniki pa ostajajo neizkoriščeni. Sprememba v živinoreji ima posledico tudi v poljedelstvu: Ker je vedno manj ovčjega gnoja, a več govejega, se opaža, da donos krompirja nekoliko pada.

Za soško gospodarstvo je izredno pereč problem kozjereje, ki se načenja že tretjič v tem stoletju. Prvič je skušala oblast odpraviti koze leta 1905, ko je deželni odbor v Gorici izdal odločbo o prepovedi kozje paše v državnem gozdu in na občinskih tleh.¹³⁸ Prepoved so do prve svetovne vojne res izvajali.¹³⁹ Po vojni je tudi italijanska oblast upoštevala avstrijske določbe o omejitvi kozjereje. Po priključitvi Primorskega k Jugoslaviji teži naša ljudska oblast k temu, da čim bolj zatre rejo koz in s tem zavaruje rast mladih gozdov. Vendar dopušča uredba iz leta 1952, da smejo manjše kmetije, kakršne so v Soči pač v večini, za sedaj še rediti neznatno število koz. Uredba predvideva, da bo paša koz omejena le na točno določene parcele. Sočani se s temi določili ne morejo sprizniti na navajajo protirazloge:

1. Koza najboljše izkorišča pašo, ker se pase tudi na takih krajih, kamor ne pride niti govedo niti ovca.
2. Daje mleko 9 mesecev na leto, medtem ko ovca le 4 mesece.
3. Napravlja škodo le po kultiviranih krajih, ne pa v neobraslih in nerodovitnih področjih.
4. Koza je za soško gospodarstvo zaradi omenjenih prednosti tako pomembna, da bi odprava kozjereje pomenila prevelik udarec že itak ekonomsko slabo situiranim krajem.

¹³⁸ Predlog zakona o kozjereji in kozji paši, 29. aprila 1905, občinski arhiv Soča.

¹³⁹ Zapisnik seje občinskega odbora v Trenti iz leta 1913, občinski arhiv Soča.

Sodim, da bi se dali interesi Sočanov vskladiti z interesi gozdarjev in hidrotehnikov. Zaradi pomembnosti kože za soško gospodarstvo je vsekakor nepravilno kožo odpraviti, ne da bi Sočanom dali protivrednost za to izgubo. Razlogi za odpravo kože držijo le delno: Koza res dela škodo v mladem, gojenem gozdu, neškodljiva pa je po skalovju in negojenih gozdnih površinah, kakršnih je v gorskih področjih ogromno. V Soči bi bilo treba zasaditi gozd, kjer bi se pač dalo, te površine točno omejiti, za pašo koz pa pustiti vse ostalo področje. Ker je le malo površin, kjer bi se dalo gozd zasaditi (razen če bi pogozdili vse travne površine), bi ostalo še veliko prostora za pašo koz.¹⁴⁰

Krmne površine izkoriščajo Sočani na ta način, da ovce periodično selijo na različne pašnike, pozimi pa v prestaje po svojih senožetih. Tako n. pr. pasejo kmetje z Lemovja svoje ovce v jesenskem času po senožetih okrog hiš, pozimi jih zapirajo zdaj v eno, zdaj v drugo prestajo, kamor so v poletnem času spravili seno na podstrešja. Prestaje so razmeščene po pobočjih in po dolini. Kadar pokrmijo seno v eni prestaji, ženejo drobnico na drugo mesto, četudi takrat leži velik sneg in je druga prestaja morebiti prav na nasprotni strani doline. V hudi zimi leta 1952 se je dogodilo, da dva kmeta z Lemovja 14 dni nista mogla do svoje črede v Vrsniku in jih je potem, ko sta kljub velikemu snegu šla na pot, da sta nesla ovcam sol, zajel plaz in sta si komaj rešila življenje. Spomladi priženejo kmetje z Lemovja drobnico v gozdove in na melišča nad zaselkom. Tam se ovce in kože pasejo, dokler ne pride čas za odgon v planino. Posestniki, ki imajo pašnike v nižjih legah pod planinami, n. pr. v Koncu Lepenje ali na visoki strmi terasi Na Bulovcu ali pa v koncu Vrsnika in Na Skalalah, spravljajo svoje ovce na te pašnike konec maja ali v začetku junija in jih potem od tam gonijo v planino.

Planinsko gospodarstvo

Danes imajo Sočani 6 planin: planino Nad Sočo (1410 m), planino V Plazih (1540 m), planino Za Skalo (1516 m), planino Za Črnim vrhom (1513 m), planino Za Dupljem (1571 m) in planino Zagreben (1222 m). Njihovo ozemlje se ne sklada s teritorijem k. o. Soča desna in k. o. Soča leva, temveč sega izven njega. Izven ležita planina V Plazih na področju Trente in planina Za Dupljem v planinskem območju tolminskih vasi. Soške planine leže sorazmerno zelo nizko, vendar so najvišje na vsem Bovškem. Najvišje leži planina V Plazih (1540 m), najnižja pa je planina Zagreben (1222 m). Planina Za Skalo

¹⁴⁰ V teku leta 1953 so Sočani veliko večino koz zaklali ali prodali, tako da je kozjereja skrčena na minimum. Število koz bo še padalo, s tem se bo manjšala gospodarska moč kmetov, pridobilo pa bo gozdno in vodno gospodarstvo.

je imela v prejšnjih časih hrame nad 1700 m visoko »Na stari mutri« in je bila torej najvišja planina na Bovškem in sploh ena najvišjih v Julijskih Alpah.¹⁴¹

Teritorij vasi Soče je področje zelo starih planin. V srednjem veku so imeli tu svoje planine oglejski patriarhi, furlanski samostani, goriški grofje in drugi fevdalci. Sočani štejejo za najstarejšo planino planino Nad Sočo, ki je nastala na prirodno zelo ugodnem kraju za planino, saj pobočje Grintavca nikoli ni bilo poraslo z gozdom, medtem ko so pašno površino za druge planine v veliki meri dobili šele s sekanjem gozda. Tudi iz imena samega je sklepati, da je planina Nad Sočo najstarejša soška planina.

Pred letom 1848 so bile planine last bogatih tujcev, na njih pa so imeli pravico pasti kmetje iz bližnjih vasi. Zemljiška odveza leta 1848 je dala planine posestnopravno v last kmetom. Ponekod je postala novi lastnik občina ali srenja, drugje pa skupine posameznikov ali pa občina in posamezniki skupaj.¹⁴² Vsaka soška planina je postala tedaj last skupine kmetov, ki so se imenovali *staniiki*. Posamezni kmet je bil lahko istočasno stanik na več planinah. Planine so bile razdeljene na *naf e*, planina Zagrebén n. pr. na 30 naf, planina V Plazih in planina Za Črnim vrhom na 32 naf, planina Za Skalo na 36 naf, planina Za Dupljem pa na 62 naf. Nafe so bili deleži, s katerimi je bil kmet udeležen pri dolžnostih in pri pravicah na planini. Število naf na določeni planini je bilo sorazmerno s številom živine, ki jo je planina lahko preredita, torej je bilo odvisno od površine in kvalitete paše. Računali so, da ena nafa preživi preko poletja 18 ovac ali koz, ki dajejo dnevno 24 funtov mleka. Vsak stanik je smel gnati v planino toliko živine, kolikor je je pripadalo njegovim nafam. Staniki pa so morali v sorazmerju s številom naf plačevati davek, ki je sčasoma postal zanje preveliko breme. Zato so bili prisiljeni 1869 skleniti z občino Sočo pogodbo o solastništvu planin,¹⁴³ ki je določala, da plača občina polovico davka, drugo polovico pa staniki, da pa imajo staniki pravico do paše le v poletnih mesecih, medtem ko ima občina pravico do izkoriščanja gozda kot tudi do paše in košnje izven poletja. Pogodba je bila sklenjena med občino in staniki tedanjih soških planin: Nad Sočo, V Plazih, Za Skalo, Za Črnim vrhom in Zagrebén. Planina Za Dupljem je bila tedaj še last kmetov iz Volarij pri Tolminu in jo je šele leta 1899 kupilo za 6600 goldinarjev 18 soških kmetov. Na tej planini torej nikdar ni bila vknjižena solastninska pravica soške občine, temveč je bila samo skupna last soških kmetov.¹⁴⁴

¹⁴¹ Primerjaj Melik Anton: Planine v Julijskih Alpah, Ljubljana 1950.

¹⁴² Melik, o. c., str. 132—133.

¹⁴³ Pogodba o solastništvu planin z dne 3. avgusta 1869, občinski arhiv Soča.

¹⁴⁴ Podatke o planini Za Dupljem sem dobil pri Kašči Jožefu, p. d. Stroju.

Posebnost soških planin sta bili dve stari planini: Lepoč in Pod Kolom, ki obe stojita na Komni. Danes so tam bohinjske planine Lopučnica, Razor in Lepa Komna.¹⁴⁵ Planine Lepoč, Pod Kolom in Govnjač so bile še v drugi polovici preteklega stoletja privatna last. Leta 1872 so dobili planino Govnjač v najem Bohinjci, planini Lepoč in Pod Kolom pa Sočani. Za posrednika med lastniki in Sočani je bil trgovec Jonko iz Bovca, ki je zato dobival od vse živine na teh planinah mleko prvih 6 dni paše. Lastnikom so Sočani plačevali letno 400 goldinarjev za vsako planino. Obe omenjeni planini sta bili zelo veliki: Na planino Lepoč so gnali po 1200 glav mlečne živine in 500 glav jalovine, na planino Pod Kolom pa 1000 glav mlečne živine. Ti dve planini sta reševali problem soškega planinskega gospodarstva skozi 40 let. Opustili so jih leta 1918 zaradi nove jugoslovansko-italijanske meje, ki je planini odrezala od Soče. Od tedaj jih uporabljajo Bohinjci.¹⁴⁶

Danes so soške planine ljudska imovina, izročena v upravo občinskemu odboru v Bovcu, gospodarstvo planin pa vodi kmetijska nabavno-prodajna zadruga v Soči.

Glavno besedo v planinskih hramih ima sirar, imenovan s p r a v - n i k. Njemu so podrejeni pastirji, ki jih imenujejo k o z a r j e. Ime kaže, da so svojčas bile v soških planinah v večini koze. Dolžnost kozarjenja se dodeljuje lastnikom živine v sorazmerju s številom glav: Čim več ima živine v planini, več dni ima dolžnost kozariti on sam ali od njega plačan kozar. Upravne zadeve, ki so v zvezi z gospodarstvom planine, urejuje eden od kmetov. Ta skrbi v imenu skupnosti za pravilno razdelitev sira in skute. Delež na siru in skuti določajo takole: Osmi dan po prihodu v planino morajo ovce zjutraj temeljito pomolsti, kar kontrolirata dva moža »ščkarja«. Ta dan vsak gospodar pase svoje ovce. Zvečer in prihodnji dan zjutraj jih sam pomolze, mleko stehatajo in to množino vzamejo kot merilo pri določanju, kolikšen delež sira in skute bo jeseni pripadel tistemu gospodarju. Dokler so bile planine skupna last zasebnikov, je gospodar planine sprejemal stojnino, plačeval davke, skrbel za vzdrževanje hramov in podobno. Stojnina je bil znesek, ki so ga plačevali kmetje po glavah živine, ki so jo imeli v planinah. Danes stojnine ni več, pač pa plačujejo vsako leto določen znesek v sklad za vzdrževanje in za davke od glave živine v planini.

Leg a p l a n i n v mikoreliefu je v marsičem različna. Planini Za Skalo in Za Črnim vrhom ležita v pobočju prav na mestu, kjer se malo nagnjena Komenska planota strmo spusti v dolino. Podoben

¹⁴⁵ Melik, o. c., str. 177 in zemljevid.

¹⁴⁶ Podatke o teh planinah mi je dal Kavs Friderik p. d. Strol, ki sam še pomni čas, ko teh planin Sočani še niso imeli v najemu.

položaj ima tudi planina Zagrèben, ki leži vrh ozke grape, kjer se ta navzgor močno razširi. Planina Nad Sočo je postavljena nad izredno strme stene, s katerimi se spušča najspodnejši podaljšek krnice Za Raki v dolino. Na obsežnem, malo nagnjenem pomolu v južnem pobočju Tičaric je planina V Plazih. Planina Za Dupljem leži v dnu obsežne gorske kotanje, a tudi ta že blizu strmega dolinskega pobočja.

Medtem ko so vse planine na levem bregu Soče zadostno preskrbljene z vodo, v skupini Grintavca nikjer ni najti niti kaplje vode. Na planini Nad Sočo so sicer imeli urejeno kapnico, a jim je cisterna počasi razpadla. Planina je tako velika, da bi lahko na njej pasli vso soško živino, nima pa vode niti dobre trave, ker zaradi močnega sonca trava zgodaj dozori in je v začetku julija že vsa posušena. Zato so leta 1929 zadnjikrat na njej pasli mlečno živino ter izdelovali sir in skuto. Od takrat pa gonijo tja samo jalovino, hrami razpadajo in planino štejejo za opuščeno.¹⁴⁷ Močne in stalne studence imata planini Zagrèben in Za Črnim vrhom, nestalni pa so na planinah V Plazih in Za Skalo. Planino Za Dupljem preskrbuje z vodo periodično jezerce in nestalen izvir.¹⁴⁸

Živino ženejo v planino navadno 24. junija, tam ostanejo do 15. septembra, torej 84 dni. Včasih jim velike množine spomladanskega snega in pozna rast trave na planinskih pašnikih onemogočijo, da bi živino spravili o pravem času na planine. Leta 1951 so n. pr. gnali v planino šele 17. julija.

Število živine v planinah se je v letih 1929—1952 zmanjšalo za eno tretjino. Padec je posledica splošnega upadanja živinoreje v zgornjem Posočju, posebno pa še stalnega nazadovanja števila ovac in koz. Zanimivo je, da je do leta 1951 število koz le malo upadlo, tem bolj pa se je zmanjšalo leta 1952, kar je brez dvoma že prva posledica odloka o omejitvi kozje paše.

Med soškimi planinami je po številu živine največja planina Za Dupljem. Pred 20 leti se je tam paslo prav toliko živine kot v zadnjih letih. Vse ostale planine pa beležijo nazadovanje. Srednje velike so planine Za Skalo, Za Črnim vrhom in V Plazih. Najmanjša je planina Zagrèben, kjer se pase trikrat manj živine kot na planini Za Dupljem. Planina Nad Sočo je bila pred 25 leti po številu živine skoraj tako velika kot planina Za Dupljem, zdaj pa se pase na njej le jalovina, katere število ni znano.

¹⁴⁷ Na planini Nad Sočo je bilo že od nekdaj dovoljeno vsakomur pasti jalovino. Dandanes spomladi priženo koštrune nad Lemovje in kar zapodijo v breg. Živina se potem vse leto pase brez pastirja, le od časa do časa jim kdo prinese sol. Zato se je vsako leto veliko pobije.

¹⁴⁸ Blizu planine Za Skalo so Italijani skušali zajeti studenec, da bi preskrbeti planino z vodo, vendar jim to ni uspelo.

Število živine v planinah

Planina	1929 ¹⁴⁰			1951 ¹⁵⁰			1952 ¹⁵¹		
	ovac	koz	skup.	ovac	koz	skup.	ovac	skup.	
V Plazih . . .	350	60	410	191	88	279	220	85	305
Za Skalo . . .	400	100	500	350	120	470	324	64	388
Za Črnim vrhom	360	90	450	264	134	398	276	93	369
Za Dupljem . .	650	150	800	580	225	805	600	160	760
Zagreben . . .	300	80	380	120	48	168	150	109	259
Nad Sočo . . .	400	200	600	—	—	—	—	—	—
Skupno	2460	680	3140	1505	615	2120	1570	511	2181

Množina v planinah izdelanega sira

(v kilogramih)

	1929 ¹⁴⁰	1951 ¹⁵⁰	1952 ¹⁵¹
V Plazih	3500	900	1000
Za Skalo	4500	1500	1600
Za Črnim vrhom .	3500	1100	1600
Za Dupljem . . .	4800	1800	2500
Zagreben	2600	450	600
Nad Sočo	5000	—	—
Skupno	25900	5550	7100

Vsaka ovca in koza daje dnevno skoraj 1 liter mleka. Iz mleka delajo sir, pri čemer jim ostaja skuta. Na vsako ovco ali kozo, ki jo molzejo, pride v teku vse pašne sezone narejenega približno 4 kg sira in 3 kg skute. Po količini sira so bile včasih najmočnejše planine Nad Sočo, Za Dupljem in Za Skalo. Danes daleč prednjači planina Za Dupljem, najšibkejši pa sta planini Zagreben in V Plazih.

Sir izdelujejo v teku poletja na planinah, pozimi pa izdelovanje preneha. Ovce in koze so takrat zaprte v hlevih domačih hiš ali celo po prestajah in so zato raztresene daleč naokrog. Povrh tega pa dajejo mleko pozimi samo koze, število teh pa prav zdaj hitro upada. Leta 1951/52 so začeli s skupnim izdelovanjem sira tudi pozimi v dolini, a se poskus ni obnesel, ker je bilo treba mleko nositi od daleč na kraj, kjer so sirili, pa tudi vremenske neprilike so za dolgo časa transport mleka sploh onemogočile.

¹⁴⁰ Marsano M.: I pascoli alpini dell'alto e medio Isonzo, Gorizia 1932. Ker v knjigi ni posebej označeno, za katero leto so ti podatki, sklepam, da gre za leto 1929 ali starejše, saj navaja število živine in količine izdelanega sira tudi za planino Nad Sočo, ki je bila leta 1929 zadnjikrat mlečna planina.

¹⁵⁰ Popis planin za leto 1951, Svet za kmetijstvo LRS. Številke o množini izdelanega sira v letu 1951 so izrazito premajhne, vendar je to razumljivo, saj so podatki vzeti iz uradnega popisa, pri čemer so bili kmetje zainteresirani, najaviti čim manjši gospodarski učinek.

¹⁵¹ Podatke za leto 1952 sem sam nabral na planinah.

Ostale gospodarske panoge

Hidroenergetika

Ker ima reka Soča v zgornjem toku zelo močan strmec, je načrt izkoriščanja njenega padca že star. Prvi so se pripravili na gradnjo hidrocentrale Avstrijci v letih 1904—1905. Njihov načrt¹⁵² je predvidel zajetje Soče tik pod izviro, od tod so vodo nameravali speljati po cevovodu na Lemovje, kjer naj bi bil zbiralni bazen. Z Lemovja bi voda po visoko-tlačnem cevovodu padala navzdol v hidrocentralo, ki bi stala na mestu današnje šole. Hidrocentrala bi bila zelo močna, imela bi inštaliranih 36.000 HP. Ob izlivu Lepenje so nameravali zgraditi dopolnilno centralo z 2400 HP. Načrt za gradnjo je bil že podrobno izdelan in priprave za delo že v teku, vendar je gradnja tik pred začetkom del padla v vodo, bodisi po krivdi graditelja, bodisi zaradi nerazumevanja s soško občino.

Ko so 30 let kasneje Italijani delali načrt za zgraditev sistema hidrocentral na Soči, so že zgradili pomožni hidrocentrali v Plužni in v Logu pod Mangrtom. Nameravali so zgraditi jezove Na Logu v Trenti, ob izlivu Vrsnika, ob izlivu Lepenje, v Čezsoči in Trnovem. Predor skozi Polovnik so že začeli kopati, vendar so delo prekinile priprave za vojno.

V zadnjih letih je misel na izrabo energije zgornje Soče spet oživila. Projektirana je gradnja dveh hidrocentral, od katerih bo prva zgrajena hidrocentrala v Trnovem. Za to hidrocentralo bo Soča zajezena že nad Koritnico na Kršovcu, odkoder bo voda speljana naprej po cevovodu, nato po predoru skozi Polovnik. Točna situacija za drugo hidrocentralo še ni določena. Jez bo stal ali Pod melom ali pa kmalu nad izlivom Vrsnika. Visok bo ca. 80 m. Soča bo tam naredila jezero, ki bo dolgo več kilometrov in bo segalo prav do Loga. Težave pri tem načrtu pa dela predstavitev ceste in hudourniški značaj Soče. Z gradnjo teh central bo zgornje Posočje mnogo pridobilo. Prav gotovo bo del elektroenergije porabila kaka novo zgrajena industrija in bodo na ta način najenostavneje rešeni gospodarski in populacijski problemi.¹⁵³

O b r t

V času, ko je Soča živela še življenje zase, ko ni bilo še tovarn in razvite trgovine, so Sočani sami izdelovali doma vse, kar so potrebovali za življenje. Tako so n. pr. sami doma predli in prejo nosili tkalcem, ki so volneno ali konopljeno blago izdelovali proti plačilu. Stkano blago so nosili »mongat« in barvat v Trbiž. V Soči sta živeli dve tkalski družini; s tkanjem so prenehali okrog leta 1900.

¹⁵² Načrt za gradnjo soške hidrocentrale iz leta 1904, občinski arhiv Soča.

¹⁵³ Po zadnjem projektu bo za hidrocentralo v Trnovem Soča zajezena pri Čezsoškem Logu, druga zajezitev bo pa nekje na ozemlju vasi Soče.

Nekdaj sta bili v Soči razviti dve domači obrti: izdelovanje škafov in pip. Pintarjev je še danes nekaj, medtem ko je piparstvo skoraj že izginilo. Včasih je imela Soča svojega kovača, ki pa je že pred 50 leti prenehal z obrtjo. Nekoč je delalo tudi 6 mlinov, ki pa so bili uničeni v prvi svetovni vojni ali pa so jih opustili tik po njej.

Danes ima Soča poleg izučenih obrtnikov: krojača, čevljarja in mizarja tudi mnogo samoukov za vse obrti. V Soči delata dve žagi, ena na Vrsniku, druga na Lepenji. Obe sta last kmetov in našagata letno do 100 m³ desk.

Lov in ribolov

Soško področje zavzema visoke gorske hrbte in ima mnogo gozdov. Prilike za divjačino so zelo ugodne, zato je bil lov že od nekdanj pomembna pridobitna panoga za Sočane, za marsikoga pa tudi edina zabava. Lovske pravice so nekoč pripadale planinam, lov so dajali v najem domačim lovcem staniki, kasneje pa občina. Leta 1924 so lovske pravice prešle na državo.

Najpomembnejša divjačina so gamsi, ki se najraje drže na Komni okrog Lanževice in Kola. Lov na gamse je bil včasih zelo donosen, gamsov čop na klobuku pa je bil dokaz dobrega lovca. Danes love še ruševca in divjega petelina, srne in planinski zajci pa so skoraj že izginili. V Berebici gnezdi skupina petih orlov, ki med Grintavcem, Triglavom in Krnom delajo med divjačino mnogo škode. V zadnjih letih so lovci zgradili lovske kočice na planinah Za Skalo, V Plazih in Za Dupljem.

Ribolov je bil včasih za domačine pridobitnega pomena, danes pa je razvit le kot športna panoga za tujce. Soča je namreč polna znanih soških postrvi, ki jih n. pr. v Koritih kar mrgoli. V Lepenji je lov prepovedan, ker je bila proglašena za rezervatno vodo.

Promet

Soča leži vstran od večjih prometnih poti. Do najnovejših časov je imela pot odprto samo navzdol v Bovško kotlino. Prvo kolovozno pot je dal napraviti grof Attems konec 17. stoletja, da so po njej dovažali železovo rudo iz Trente.¹⁵⁴ Ta pot je bila v prejšnjem stoletju izboljšana in razširjena, bila pa je še pred 50 leti edina zveza Soče z zunanjim svetom. V prejšnjih časih so Sočani hodili peš v Bovec, hodili pa so peš tudi na daljša pota: na Koroško, v Trst, na Štajersko in celo v Bosno. Tik pred prvo svetovno vojno je dobila Soča prvo redno zvezo s svetom: Vsak teden je šel namreč voznik z vozom v Trst.

Boljšo zvezo s svetom je dobila Soča šele v prvi svetovni vojni, ko je v letih 1915—1916 potekala preko Krna in Bovca fronta in so

¹⁵⁴ Abram, o. c., str. 84 (po Rutarju).

bili Avstrijci za oskrbo svoje vojske prisiljeni zgraditi cesto preko Vršiča v Trento. Tedaj so razširili tudi cesto iz Trente v Bovec in zgradili cesto v Lepenjo. Napravili so še več cest, n. pr. v Vrsnik, in nešteto poti do svojih postojank. Nekaj teh poti danes uporabljajo domačini, ostale pa razpadajo. Pred drugo svetovno vojno so tudi Italijani zgradili več poti do bivše državne meje, začeli pa so graditi celo strateško cesto iz Lepenje na Bogatin, vendar je vojna delo prekinila.

Danes je Soča povezana s cesto z Bovcem in Trento. Promet po njej je velik samo v poletnih mesecih. Takrat ima Soča dvakrat dnevno avtobusno zvezo z Bovcem in z Mostom na Soči. Promet je največji ob nedeljah in je povečini prehodnega značaja. Pozimi prometa skoraj ni. Cesta je vsako leto na nekaj mestih zasuta s plazovi. Plazovi potrgajo tudi telefonsko napeljavo, tako da je Soča vsako zimo za nekaj tednov popolnoma odrezana od sveta.

Turizem

V zgornjem Posočju je turizem zelo pomembna gospodarska panoga, ker so toč zanj ugodni pogoji, predvsem visokogorski svet na obeh straneh doline, prijetna poletna temperatura, gozdnata pokrajina in zato čist zrak. V turizmu Soči zelo konkurirata Bovec in Trento. B o v e c ima več prometnih zvez, iz njega se nadaljujeta cesti skozi dolino Koritnice na Predel ter ob Soči navzgor, v ozadju mu stoji ves Kaninski masiv, poseben čar mu dajeta široka terasna ravnica nad Sočo in pogled na ostro oblikovani Svinjak, kraj sam je pa toliko velik, da nudi turistom več družabnega razvedrila. T r e n t a je v primeri s Sočo bolj izrazito gorskega značaja in je izhodišče za ture v najbolj privlačne smeri Julijskih Alp, t. j. na Triglav, k Triglavskim jezerom, čez Luknjo v Vrata, na Kriške pode, Razor ter Prisojnik, na Vršič (gorska cesta), na Jalovec in tudi na Grintavec.

Zaradi te dvojne konkurence je Soča pri turističnem prometu nekoliko zapostavljena. Kraj je sicer zelo čist in slikovit, vendar je manjši in samotnejši. Okoli vasi se povsod dvigajo strma pobočja. Na dnu doline je zaradi obilnih melišč le malo gozda. Reka Soča je celo poleti zelo mrzla in nikjer ni priložnosti za kopanje. Zložnejši prehodi so samo po cesti proti Bovcu in Trenti ter v dolini Vrsnika in Lepenje, vendar ni toč nobenih gostišč, ki bi bila letoviščarjem za cilj sprehodov. Markirana planinska pota držijo le čez Duplje na Krn in čez Lemovje na Grintavec, vendar so tu zelo naporene ture, ker je na Krnu planinsko zavetišče šele na vrhu, na Grintavcu pa sploh ni nobene postojanke in je treba zato opraviti vso turo v enem dnevu.

Kljub omenjenim pomanjkljivostim ima Soča vendarle značaj turističnega kraja. Sedaj ima eno gostilno (»Soča«) in tri lepo urejena nočišča (nočišče »Bogatin«, hotela »Razor« in »Kanjavec«) s približno 80 posteljami. Do leta 1951 je bila ta kapaciteta vso poletno sezono

vedno izkoriščena, leta 1952 pa le nekako do polovice. Najbolj se v Soči uveljavljata izletniški turizem konec tedna in prehodni turizem.¹⁵⁵ V kraju se ustavlja mnogo turistov, ki potujejo navadno v skupinah iz južnih delov Primorskega k' izviru Soče ali s Triglavskega pogorja, posebno z Vršiča proti Bovcu. Mnogo manj sta razvita zdravilni in počitniški turizem. Zdravilni turizem ima v Soči dobre pogoje, ker je zrak zelo čist in osvežujoč. Za počitniški turizem pa je Soča primerna, ker je miren kraj in ima zelo lepo okolico, prijazno ljudstvo in razne folklorne zanimivosti. Posebna privlačnost je ribolov v Soči.

Da bi se povečal dotok turistov, posebno takih, ki bi ostali dalj časa, bi bilo treba načrtnih ukrepov: Zboljšati bi se morala prometna zveza z Mostom na Soči. Treba bi bilo urediti preprost kopalni bazen ali vsaj prhe na prostem in na soncu. Zgraditev hidrocentrale in z njo zvezan nastanek več kilometrov dolgega jezera bo nedvomno zelo dvignil turistične prednosti Soče in Trente. Dolina Lepenje bo postala privlačna, če bo goriško planinsko društvo res preuredilo bivšo italijansko vojaško stavbo v njenem amfiteatralnem Koncu za planinsko kočjo.¹⁵⁶ Zelo bi zrasla vrednost Soče, če bi v Grintavcu postavili kako zavetišče in s tem odprli to pogorje planincem.

Trgovina

Vse gospodarstvo Soče je zelo enostransko usmerjeno. Glavni soški proizvodi so krompir, mleko, sir, skuta, meso in volna, medtem ko jim primanjkuje vseh ostalih sredstev za življenje, predvsem moke. Zato v Soči že dolgo cvete zamenjava živinorejskih proizvodov za poljedelske in industrijske.

Pod Avstrijo je bila soška trgovina usmerjena na Kranjsko, Koroško in v Furlanijo. Prodajali so ovce, koze, sir, skuto in volno, kupovali pa moko in predivo.

Za časa Italije je bila trgovina zelo živahna, ločimo pa dve razdobji, v katerih je bila vrsta produktov in smer trgovine različna. Mejo med njima tvori čas krize v letih 1930—1933. V prvem razdobju so prodajali največ sir, a ne v Italijo, temveč le v Vipavsko dolino, na Kras in Reko. Veliko so prodali tudi volne v Avstrijo. Kupovali so tedaj največ koruzno moko, in sicer v Furlaniji. Po letu 1933 se je trgovina zelo razmahnila. Prodajali so meso in živino v Trst in Furlanijo, semenski krompir po vsej Padski nižini (100 q letno), skuto v Ziljsko dolino (30 q letno). Uvažali pa so koruzno moko iz Verone in Vidma, riž iz Padske nižine in testenine iz Neaplja in Vidma. Soška

¹⁵⁵ Klasifikacijo turizma sem prevzel po knjigi Bohinec-Planina-Sottler: Slovensko Primorje v luči turizma, Ljubljana 1952, str. 187—188.

¹⁵⁶ PD Nova Gorica je res dne 18. julija 1953 izročilo prometu Dom Klementa Juga v Lepenji. Zdaj si urejajo nedaleč od te kočje nov dom tudi cementarji iz Anhovega.

trgovina je bila torej tedaj navezana izključno na Italijo; ni bila omejena le na bližnje Primorsko in Furlanijo, temveč je posegla po vsej severni Italiji.

Druga svetovna vojna je trgovinske stike močno omejila, kasneje pa sploh pretrgala. Tedaj se je zelo plastično pokazala navezanost Soče na uvoz živil in s tem odvisnost vsega soškega življenja od trgovine. Oktobra 1944 je namreč nemški prehranjevalni aparat razpadel in Sočani so ostali brez hrane. Zato so se napotili peš po moko v Furlanijo. Šli so ali preko Beneške Slovenije ali pa preko Predela in Trbiža v Codroipo. Za pot so potrebovali 3 do 4 dni. V Furlanijo so nosili sir in volno ter ju tam menjali za moko ali koruzo.

Po priključitvi k Jugoslaviji se je smer trgovine obrnila v ostalo Slovenijo. Sočani še vedno prodajajo živino, sir, volno in semenski krompir, kupujejo pa moko in industrijske izdelke. Soško blago si je pred vojno dobilo tak sloves, da se še sedaj zanimajo zanj stari odjemalci iz inozemstva: Italijani poizvedujejo za soškim semenskim krompirjem, Ziljani pa za skuto, vendar stalni stiki do sedaj še niso bili vzpostavljeni.

Sklep

Podrobna analiza gospodarstva Soče kaže, da je ekonomska baza zelo šibka. Soča ima izredno malo orne zemlje, večina površine so slabi gozdovi, višinski pašniki ali popolnoma neproduktivna tla. Poljedelstvo ima ozko omejene možnosti, živinoreja je ekstenzivna. Zgornje Posočje nima ne rud, ne industrije ter leži vstran od glavnih prometnih poti. Današnji način gospodarjenja ne potrebuje veliko delovne sile in nudi le skromna sredstva za življenje. Posledica neekonomičnosti gospodarstva je nizek življenjski standard in z njim zvezana emigracija. Življenjski standard Sočanov v absolutnem merilu sicer raste, pada pa relativno, ker se standard v svetu dviga hitreje kot v Soči. Zato se kljub zmanjšanju števila prebivalstva za eno tretjino še vedno čuti tendenca po opuščanju najmanj rentabilnih kmetij ter po izseljevanju.

Depopulacija je brez dvoma najbolj pereč problem zgornjega Posočja in jo bo možno dokončno rešiti edinole s temeljitim in uspešnim saniranjem gospodarstva. Če bi ostali pri današnji usmerjenosti gospodarstva, bi morali intenzivirati živinorejo, uvesti nove metode dela in produkcijo specializirati. Najbolje pa bi problem rešila industrializacija zgornjega Posočja, t. j. zgraditev tovarne, ki bi absorbirala mnogo delovne sile. Industrija bi bazirala na energetskih virih Soče, vsekakor pa na obilni delovni sili. Pogoji za industrijo je seveda izboljšanje prometa, t. j. železnica po vsej Soški dolini in boljša povezava Tolmina kot izhodišča z osrednjimi deli Slovenije. Pri reševanju problema depopulacije bi brez dvoma imel važno vlogo tudi razvoj turizma, ki ima v Posočju zelo dobre prirodne pogoje.

SOČA (SLOVENIA)

A Monograph of a Village and its Surroundings

Janez Planina

Summary

The village of Soča comprises a part of the upper Soča (Isonzo) valley with the adjoining valleys of Vrtnik and Lepenja and the wide slopes of the Julian Alps.

In the region of the village of Soča the Dachstein limestone predominates, but besides it some patches of the red Jura limestone and the greyish-green sandstone can be found. Besides the Pliocene peneplane a younger pre-glacial relief has been preserved in the form of nine terraces formed by erosion, with inverse inclinations. The valley of Soča (Isonzo) has all the typical glacial characteristics. Along all the bottom of its valley a lot of morainic material can be found. A poorly preserved stadal moraine exists in Lepenja in a height of 500–550 m. A nick point has been developed in Lepenja during the Bühl stage of receding. It is probable that a lake existed in the lower Lepenja valley, the strata of varved clay being preserved close by the mouth of the river Lepenja. A system of alluvial terraces runs along the river Soča (Isonzo) from Trenta down to the basin of Bovec. The troughs (pot-holes) cut 10–15 m deep into the compact rock, of the lowest terrace in some distance from the present river bed of Soča are the classical example of epigenesis. Other rests of the old river bed are still visible, too. Numerous stretches of scree-material and land-slides give a characteristic trait to the present valley.

The upper Soča valley has characteristics of the Alpine climate, the acuteness of the climate being, however, softened by the vicinity of the sea. The year average of the temperature is 8–8,5° C; in the January 1,5° C, and the July average being 18° C. During the winter the sun does never during shine 2–4 months into the bottom of the valley, the valley being extremely narrow. This is one of the main reasons for the inversion of temperature. The average height of the rainfall in Soča is 2574 mm in a year. The heaviest rainfall is during the autumn and the early spring, the least in the winter and in the summer. Because of the fact that the terrain of the commune of Soča is very steep, the snow avalanches are a very frequent and extremely important phenomenon. The southern slopes of Grintavec, where the strata of limestone dip towards the valley, are most exposed to the avalanches.

The river Soča (Isonzo) turns from its southwestern course towards the west at the influx of the river Vrtnik, and makes a curve at the mouth of Lepenja. It flows over a mostly alluvial ground built of gravel and in two places only it cuts the compact rock: first in the antecedent river-bed at the mouth of the river Vrtnik, second in the epigenetic sector mentioned above (Korita). Because of the terraces in the river-bed the grade-slope of the river Soča varies greatly (the average: 12,9 %, but also 18 or even up to 40 %). The river Soča has a transitional nival regime. It reaches its nival maximum in the months of May and June, it has its droughty, secondary minimum in August, in the autumn it reaches the pluvial secondary maximum, and during the winter its retention minimum.

The southern slopes of Grintavec with their smooth strata of limestone are completely bare, the left bank of the river Soča, however, is covered with forest. 35 % of the surface of the community of Soča is covered with forests. The most usual trees are: beech-trees, spruces, fir-trees, and larches. The beech-trees grow at the most up to the altitude of 1550 m above sea-

level, the spruce up to 1700 m. The upper forest line runs in a height between 1700 to 1750 m, the upper tree line is some 100 to 150 m higher. Above it grow dwarf trees dying out at 2000 m. 43 % of the surface of the community are covered with grass, 85 % of these being pasture grounds, and the rest meadows. The meadows reach up to 1300 m, and higher up there are spacious pasture grounds.

No data are known about the permanent settlers in the area of the village of Soča up to the beginning of the modern times. Trenta, where the iron ore was dug, is first mentioned in 1576. It is probable that Soča was inhabited already before that time. We can conjecture that, if we take in consideration the very early colonization of the basin of Bovec, the Alpine pasturages owned by the Friulic monasteries, in the region of Soča certainly since the 11th century, and the fact that the river and the village have the same name.

In the year 1870 there were 840 inhabitants in the village of Soča, in 1953 536 only, that is a decrease of 36 %. This is due to the strong emigration caused by the insufficient means of existence. Originally the inhabitants of Soča went to get seasonal work in the interior of Austria-Hungary, later into the mines of the western Europe. Many inhabitants emigrated to Rabelj during the time of the Italian supremacy; nowadays many live in the industrial places in the rest of Slovenia. As a result of this emigration there is a large number of derelicted houses (20 %), many of them in the highest zone of settlements (above 900 m). 85 % of the inhabitants live in the bottom of the valley in an altitude between 400 and 700 m above sea level, and only 15 % above 700 m. The highest farm is 1000 m above sea level. 85 % of the inhabitants are small landholders (with less than 10 ha). The rest are the workers, employees, and handicraftsmen.

The oldest farms exist in the area of Soča commune in the bottom of the valley, especially close by the influx of Lepenja. The settlements in the higher zones are young. The village of Soča is actually a dispersed settlement, developed from original isolated farms, having all their land in one piece. Nowadays many of them have been split and their land is now broken into irregular patches. The village of Soča, namely, is a young settlement developed out of the small group of farms round the Alpine pasturage. The houses are mostly of Alpine type, with the stables in the groundfloor, the lower part built of stone and the upper of wood. Typical is the outhouse, the so-called »prestaja«, an interesting combination of the stable and the hay-shed.

21 % of the surface of the Soča commune is barren, and only 79 % productive. 35 % of it is covered with forests, 38 % are pasture grounds, 6 % are meadows, and only ¼ % are fields. All the farming economies are very small. The average farm has 2–5 ha of land, most of it meadows, very few fields, and no forests. There are very few farms that have a sufficient economic basis. The "rich" peasants have some 0.20 ha of fields and 5 ha of meadows, they produce about 1100 kg of potatoes and rear on the average 2 cows and some 30 sheep and goats. The land, however, can not yield sufficient means of existence to many peasants, and these have to live a very poor life or try to get their earnings either as industrial workers throughout Slovenia, or at home in various not-rural jobs.

The climatic conditions are rather favourable for the agriculture, the field cultures, however, that have greater requirements, are hampered by the mobility of the terrain and the lack of soil. Most of the fields are in the bottom of the valley and on the old terraces on the slopes. The potatoes are the main product, that grows well even in the altitudes of more than 1000 m. The intercropping of beans and cabbages is usual and in the valley maize is grown, too.

The forestry is of little importance for the economy of the village, all the forests being the state property. Large parts of the forests have been

already cut down; the wood was used for the melting of the iron ore, or it was floated down to Bovec. Nowadays it is sold as firewood or it is exported as timberwood.

The main branch of economy is the stock-raising. In the year 1951 150 heads of cattle, 2100 sheep, 800 goats, and 70 pigs were kept in Soča. One can notice the intensification of the stock-raising during the last century: the number of the sheep and goats has been decreased at the same time as the cattle has got more numerous, not getting, however, sufficiently strong, so that the total number of the domestic animals decreases. In the years 1952—1953 the breeding of the goats has been limited because of the damage they have caused in the afforested areas. If one takes in consideration the constant regress in the main source of income of the inhabitants of this region the question arises: what are these people going to live on? In the area of the village of Soča there are now six Alpine pastures (plana), and on these the sheep and goats graze from the end of June until the middle of September. The number of the livestock on the Alpine pasturages is constantly falling. The production of cheese and curd does retrograde, too.

Among other branches of economy the water power and the tourism are important. In the territory of Soča there are many possibilities for the exploitation of the water power, no such exploitation has, however, as far taken place. The plans nevertheless exist for the construction for the water power stations. Furthermore there are many possibilities to develop various kinds of tourism, but this source of income has been neglected so far. The mountaineering is well developed, similarly the tourism of the holiday-makers and those paying passing visits. A special attraction offers the fishing.

Značilnosti področja	187
Opis pokrajine	187
Sestava in oblike površja	191
Podnebje	204
Vode	208
Rastje	211
Zgodovina	213
Prebivalstvo	216
Naseljenost	222
Gospodarstvo (pregled)	227
Poljedelstvo	231
Gozdarstvo	233
Živinoreja	235
Ostale gospodarske panoge	242
Sklep	246

